

การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญานิพนธ์
ของ
พระมหาสมคิด โครธา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา
มีนาคม 2547

377.943
พ358ก
ร.๒

การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ
ของ
พระมหาสมคิด โครธา

10 ส.ย. 2547

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา

มีนาคม 2547

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระมหาสมคิด โกธธา. (2547). การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปริญญาโท กศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม :
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุชาติ สุธรรมรักษ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัจฉรา วัฒนารงค์

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษา และเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน 4
ด้านคือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา จำแนกตามตัวแปร คณะที่ศึกษา
ระดับชั้นปี สถานภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มตัวอย่างเป็นพระนิสิตของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชั้นปีที่ 1 ถึง ชั้นปีที่ 4 ที่กำลังศึกษาปีการศึกษา
2545 จำนวน 328 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถาม แบบมาตรา
ส่วนประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 57 ข้อ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าคะแนน
เฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว
และการทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีของ เชฟเฟ

ผลการวิจัย พบว่า

1. พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียน 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา โดยรวมและ
เป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก
2. พระนิสิตที่มีสถานภาพแตกต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม
แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิต
ที่เป็นพระภิกษุ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ และด้านจิตตะ แตกต่างกับกับ
พระนิสิตที่เป็นสามเณร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วน ด้านวิริยะ และด้านวิมังสา
ไม่แตกต่างกัน
3. พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม
แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าพระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียน ด้านฉันทะ และด้านวิริยะ แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3
อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านจิตตะ พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4
มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญ
ทางสถิติที่ระดับ .05 และด้านวิมังสา พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะที่ต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ และจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านวิมังสา พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5. พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง และระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านฉันทะ พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลาง มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

USING THE FOUR PATHS OF ACCOMPLISHMENT IN STUDYING
OF STUDENT MONKS AT MAHAJULALONGKORNRAJCHAVITHAYA
BUDDHIST UNIVERSITY

AN ABSTRACT
BY
PHRAMAHA SOMKID CROTHA

Presented in partial fulfillment of the requirements
For the Master of Education degree in Higher Education
At Srinakharinwirot University
March 2004

Pramaha Somkid Crotha. (2004), Using The Four Paths Of Accomplishment In Study Of Student Monks At Mahajulalongkomrajchavithaya Buddhist University. Master thesis, M.Ed. (Higher Education). Adviser Committee : Asst. Prof. Suchada suthamrag, Asst. Prof. Dr. Achara Whattananarong.

The purposes of this research were to study using the four paths of accomplishment in study of student monks at Mahajulalongkomrajchavithaya Buddhist University in overall of four areas and each area of accomplishment in study of student monks : aspiration (Chanda) exertion (Viriya) thoughtfulness (Citta) and investigation (Vimangsa), and to compare overall of four areas and each area classified by different faculties, class status, status of student monks and academic achievement. The samples of the study consisted of 328 student monks at Mahajulalongkomrajchavithaya Buddhist University in the first semester of the academic year 2002. The research instrument used for collecting data was a five-rating scale questionnaire with 57 items . Arithmetic mean, standard deviation, t-test, and one way Analysis Of Variance and Scheffe's method were utilized for data analysis.

The results of the study revealed that :

1. Using the four paths of accomplishment in studying of student monks at Mahajulalongkomrajchavithaya Buddhist University in overall of four areas and each area were at the high level.

2. There was a significant difference at the .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in overall of four areas between student monks who was monks and novices . Considering in each area, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in aspiration (Chanda) and thoughtfulness (Citta), there was no a significant difference of using the four paths of accomplishment in study of student monks in exertion (Viriya) and investigation (Vimangsa), when comparing student monks who was monks and novices.

3. There was a significant difference at the .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in overall of four areas with different classes. Considering in each area, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks when comparing classes in aspiration (Chanda) and exertion (Viriya), there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in thoughtfulness (Citta), when comparing first year, third year and fourth year student monks, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks when comparing third year and fourth year student monks in investigation (Vimangsa).

4. There was a significant difference at the .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in overall of four areas with different faculties. Considering in each area, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in aspiration (Chanda) exertion (Viriya), thoughtfulness (Citta), when comparing student monks of faculty of Buddhism, faculty of humanity, faculty of sociality and faculty of education, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in investigation (Vimangsa), when comparing student monks of faculties.

5. There was a significant difference at the .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in overall of four areas with different academic achievement. Considering in each area, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in exertion (Viriya) thoughtfulness (Citta) and investigation (Vimangsa), when comparing student monks of different academic achievement, there was a significant difference at .05 level of using the four paths of accomplishment in study of student monks in aspiration (Chanda), when comparing student monks of the low academic achievement and the high academic achievement.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

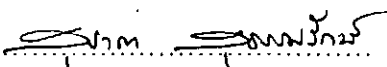
การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

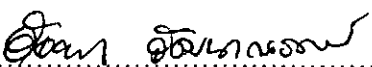
ของ
พระมหาสมคิด โครธา

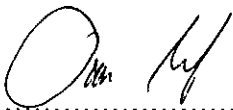
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

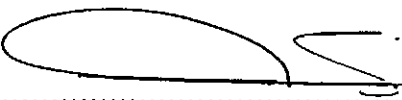
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
วันที่ มีนาคม พ.ศ. 2547

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

 ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา สุธรรมรักษ์)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา วัฒนานรงค์)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ ดร.อรรณพ โพธิสุข)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ ดร.ราชันย์ บุญธิมา)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุชาดา สุธรรมรักษ์ ประธานที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ต่างๆ และให้คำปรึกษาแนะนำที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของการวิจัย นับตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตากรุณา เป็นอย่างมาก จึงขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัจฉรา วัฒนานรงค์ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ที่ได้ช่วยเหลือแนะนำให้คำปรึกษา และเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณ ดร.สมสุข ชีระพิจิตร รศ.ดร.วินัย วีระวัฒนานนท์ ดร.สุพร ตั้งสมวรพงษ์ ดร.จารุวรรณ สกุลคู ดร.อรรณพ โพธิสุข ผศ.พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา และอ.วิไลลักษณ์ พงษ์โสภา ที่ได้อบรมสั่งสอนให้มีความรู้ ขอขอบคุณ ดร.อรรณพ โพธิสุข และดร.ราชันย์ บุญธิมา กรรมการ แต่งตั้งเพิ่มเติม ซึ่งได้เสียสละเวลาร่วมเป็นกรรมการสอบและให้ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยนี้ได้ดำเนิน ไปด้วยความเรียบร้อย

ขอขอบพระคุณ พระมหาชะเอม สุวิโร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ และขอขอบคุณ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ดร.จารุวรรณ สกุลคู ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อ้อมเดือน สดมณี และ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์ ที่กรุณาตรวจสอบเครื่องมือ และให้คำแนะนำต่างๆ กับผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ อ.ชวัลรัตน์ พลเจริญ อ.บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร และกัลยาณมิตรทุกท่านที่ ช่วยเหลือ และให้กำลังใจด้วยดีเสมอมาและที่ขาดเสียมิได้ขอขอบพระคุณ พระอธิการจัญญ กิตติสาโร พระมหาสวัสดิ์ โกวิท พระมหาประเวศ อธิเมโธ ที่อบรมสั่งสอนด้วยดี ทั้งให้ทุนการศึกษา

ขอความระลึกถึงพระคุณของนายประยูร นางจิต โครธา และท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณผู้ที่อยู่ เบื้องหลังแห่งความสำเร็จ คือ นายตั้ง จอเอียด คุณเจียมจิตร จอเอียด ที่สนับสนุนส่งเสริมและ เป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยตลอดมา

พระมหาสมคิด โครธา

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	6
	ความสำคัญของการวิจัย	6
	ขอบเขตของการวิจัย	6
	นิยามศัพท์เฉพาะ	7
	สมมติฐานของการวิจัย	8
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
	แนวคิดเรื่องอิทธิบาท	9
	ความหมายของอิทธิบาท	10
	ความสำคัญของอิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต	22
	การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	27
3	วิธีดำเนินการวิจัย	30
	การกำหนดประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง	30
	การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	31
	การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล	33
	การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	34
4	การวิเคราะห์ข้อมูล	35
	การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	35
	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	36
5	สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	64
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	64
	วิธีดำเนินการวิจัย	64

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
5 (ต่อ) การวิเคราะห์ข้อมูล.....	64
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	65
อภิปรายผล.....	66
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	75
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	75
 บรรณานุกรม.....	 79
 ภาคผนวก	 88
ภาคผนวก ก แบบสอบถามและหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล เพื่อการวิจัย	 89
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจแบบสอบถาม	96
ภาคผนวก ค คำอำนาจจำแนกของแบบสอบถามเป็นรายข้อ	98
 ประวัติย่อผู้วิจัย	 101

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามคณะที่ศึกษา.....	31
2 จำนวนและค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรที่ศึกษา.....	36
3 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของ การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน.....	37
4 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ เป็นรายชื่อ.....	38
5 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ เป็นรายชื่อ.....	40
6 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ เป็นรายชื่อ.....	42
7 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมังสา เป็นรายชื่อ.....	43
8 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามคณะที่ศึกษา.....	45
9 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายชื่อ.....	47
10 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายชื่อ.....	48
11 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายชื่อ.....	49

บัญชีตาราง(ต่อ)

ตาราง	หน้า
12 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	50
13 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมังสา จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	51
14 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา.....	52
15 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษาเป็นรายคู่.....	53
16 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนก ตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	54
17 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	55
18 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	56
19 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมังสา จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่.....	57
20 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามสถานภาพของพระนิสิต.....	58

บัญชีตาราง(ต่อ)

ตาราง

หน้า

21	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน.....	59
22	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทาง การเรียนเป็นรายคู่.....	60
23	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นรายคู่.....	61
24	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นรายคู่.....	62
25	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นรายคู่.....	63
26	การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมังสา จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นรายคู่.....	64

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การศึกษาเป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะด้านต่างๆ ให้เกิดมีปัญญาที่ดีเลิศ มีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาวิกฤตต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่ชาติบ้านเมือง การจัดการศึกษาที่ดี มีคุณภาพจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลังสมองของชาติหรือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ซึ่งเกิดขึ้นได้มากเท่าใดย่อมจะสร้างรายได้เปรียบให้แก่ประเทศ (สุธรรม อารีกุล และคณะ. 2540 : 37) การอุดมศึกษามีหน้าที่ ที่สำคัญในการผลิต กำลังคนระดับกลางและระดับสูง สร้างและพัฒนาองค์ความรู้ ค้นคว้า วิจัย บริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม อุดมศึกษาจึงเป็นแหล่งรวมวิทยาการหลากหลาย เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศที่กำหนดนโยบายและแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ และสังคม นอกจากนี้ อุดมศึกษายังเป็นปัจจัยที่กำหนดให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา ผลิตภัณฑ์ที่มีความรู้คู่คุณธรรม โดยสรุปจุดมุ่งหมายสูงสุดของอุดมศึกษาคือการทำให้เกิด การพัฒนาที่ยั่งยืน และความอยู่ดีมีสุขของคนไทย เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคน และชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีดุลยภาพทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ให้คนไทยก้าวทันโลก สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทย (เกษม วัฒนชัย. 2542 : 1)

มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มีการเผยแผ่อย่างถูกต้อง ศึกษาวิชาการทางโลกที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์ต่อการเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ประชาชน และสอนให้รู้จักเหตุรู้จักผล ตลอดจนรู้จักประยุกต์หลักธรรมให้ประชาชนผู้อยู่นอกวัดหรือผู้ไม่เข้าใจในการใช้ภาษาทางพระพุทธศาสนา สามารถเข้าใจหลักธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมีเป้าหมายชัดเจนที่จะพัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ มีปฏิปทา นำเลื่อมใสใฝ่รู้ใฝ่ดี เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มีความสามารถและอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีโลกทัศน์กว้างไกล มีประสิทธิภาพในการพัฒนาตนเองและผู้อื่นให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม(คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์. 2541 : 1) มหาวิทยาลัยสงฆ์ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของประเทศที่เป็นพระภิกษุ สามเณร ซึ่งอยู่ในรูปแบบของนักบวชและประชาชนทั่วไปให้ได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ผลิตบัณฑิตให้มีความรู้คู่คุณธรรม มีความแตกฉานวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการทางพระพุทธศาสนา พ.ศ.2527 จนกระทั่งเมื่อเวลาผ่านไป

50 ปี จึงได้ออกพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.2540 และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2540 มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่ไม่เป็นราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจ มีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าสมเด็จพระปรมิน - ทรมหจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 มีชื่อเดิมว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" และมีพระบรมราชโองการเปลี่ยนนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เมื่อ วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2439 โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์เอง (ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่13. ร.ศ.115 : 265) โดยมหาวิทยาลัยได้จัดการศึกษา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ทั่วไป เมื่อมีผู้เข้ามาศึกษาอยู่จำนวนมาก ความหลากหลายของพระนิสิต หลักสูตร การจัดการเรียนการสอนมีปัญหาในด้านต่างๆ เช่น ด้านวิชาการ ความร่วมมือของคณะสงฆ์ งบประมาณที่สนับสนุนยังไม่เพียงพอ รวมทั้งมีปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพพระนิสิตที่สำเร็จการศึกษา เช่น การไม่สามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองและผู้อื่น เป็นต้น ทำให้การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่จะนำมหาวิทยาลัยไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการของพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง ในรอบ 50 กว่าปีที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยได้ผลิตบัณฑิตเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาดำรงศาสนา ทายาทที่ดี มีความรู้ทางโลกและทางธรรม มีความสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศได้สมควรแก่ฐานานุกรม ทั้งยังได้ผลิตตำราและผลงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาส่งเสริม และให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ทั่วไปรวมทั้งการ ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมดังที่ ชาย โพธิสิตา (2522 : 2-3) ได้สรุปภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในปัจจุบันดังนี้ 1) ผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางวิชาการพระพุทธศาสนา มีคุณธรรม สามารถนำสิ่งที่เรียนไปประยุกต์ใช้และเผยแผ่ ให้สาธารณชนได้ถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต 2) สร้างงานวิจัย สร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาปรับปรุง และพัฒนาวิชาการหรือนำมารวบรวมเรียบเรียง 3) บริการวิชาการแก่สังคมใช้วิธีการสอนตรงๆ แนะนำให้ทำเองหรือสอนเตือนสติ และ 4) ส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการรักษาและส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ

พระนิสิตในฐานะผู้จะออกเผยแผ่ธรรมะเป็นผู้นำทางจิตใจทางจริยธรรมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้สังคม การรู้เท่าทันปัญหาทางสังคม การมีความรู้แตกฉาน และการประพฤติตนอยู่ในกรอบของพระวินัยเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคมและเป็นผู้ปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเป็นผู้นำด้านจิตใจของชนทั่วไป พร้อมด้วยความเป็นผู้เลิศทางวิชาการพุทธศาสนา จึงมีความสำคัญ โดยพระนิสิตจะต้องมีความตระหนักถึงเป้าหมาย และมีความพากเพียรพยายามที่จะฝ่าฟัน

อุปสรรคให้ถึงเป้าหมายนั้น พระนิสิตจะต้องชัดเจนในบทบาทและหน้าที่ของตนเอง จะต้องเป็นผู้ใฝ่ศึกษาพัฒนาศักยภาพของตนเองตลอดเวลา ในขณะเดียวกันพระนิสิตต้องมีความประพฤติที่เรียบร้อยดีงามคือเพียบพร้อมทั้งวิชาและการปฏิบัติที่ดีที่ถูกต้อง การนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาปฏิบัติโดยการลด ละ เลิก สิ่งที่ไม่ดีทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดให้สมบูรณ์ที่สุด มีความมุ่งมั่นตั้งใจเรียนพระธรรมวินัยและวิชาการทางโลกเพื่อถึงความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้โดยการใช้หลักของอิทธิบาท 4 จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ให้ถึงความสำเร็จของการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพราะสภาพปัจจุบัน พระภิกษุและสามเณรเกือบทั้งหมดเป็นชาวชนบท บวชแต่เด็กขาดความรู้พื้นฐานในทางสายสามัญ จบการศึกษาเพียงชั้นประถมของภาคบังคับ หรือต่ำกว่า การได้เรียนวิชาสามัญจึงนับว่า มีความสำคัญและจำเป็นที่จะเป็นพื้นฐานของการศึกษาปริยัติธรรมให้สูงขึ้น (คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์. 2541 : 16) ดังที่ วุฑฒิน อินทสระ (2536 : 9) ได้กล่าวว่า พระภิกษุและสามเณรส่วนมาก มีพื้นฐานการศึกษาทางโลกในระดับต่ำมาก่อนคือจบการศึกษาเพียงในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาตอนต้นเท่านั้น ดังนั้น เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ศึกษาทางธรรมอย่างเดียว ไม่มีโอกาสแสวงหาความรู้ทางโลกที่เกื้อกูลแก่ความรู้ทางธรรม และเมื่อเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมักมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดนิสัยของการใฝ่รู้

การใช้หลักธรรมแห่งความสำเร็จหรือที่เรียกว่า อิทธิบาท มี 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียน 2) วิริยะ ความพยายามศึกษาหาความรู้ 3) จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในการศึกษา และ 4) วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาข้อบกพร่องในการเรียน การที่พระนิสิตมีความพอใจในหน้าที่หรือในการศึกษาเล่าเรียนซึ่งอาจารย์หรือผู้สอนมอบหมายหรือแนะนำด้วยความพอใจ เต็มใจ ยินดีในหน้าที่หรือในการเล่าเรียนนั้น เรียกว่า ฉันทะ การเพียรพยายามศึกษาเล่าเรียนหรือปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความบากบั่น ขวนขวาย ทำทุกสิ่งเพื่อให้ได้สิ่งหนึ่งคือความรู้หรือความสำเร็จเพื่อพัฒนา ปัญญา ความรู้ ความสามารถของตนเอง เรียกว่า วิริยะ การเอาใจใส่ สนใจในสิ่งที่เรียน ศึกษาอยู่บ่อยๆ ไม่ให้ขาดความต่อเนื่อง เรียกว่า จิตตะ และการหาข้อบกพร่องหรือปัญหาของการศึกษาเล่าเรียนพิจารณา ไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ละสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อการเรียน ปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียนนี้เรียกว่า วิมังสา ฉะนั้น การนำเอาอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรม จริยธรรมไปใช้ในการเรียนของพระนิสิตจึงอาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้การเรียนมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพราะการมีอิทธิบาทซึ่งเป็นสิ่งที่ให้ถึงความสำเร็จเป็นทางแห่งความสำเร็จสมประสงค์ที่ผู้เรียนได้ตั้งใจ การนำหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระนิสิตสามารถบรรลุถึงตามประสงค์ในการศึกษาเล่าเรียนได้ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งต้องปฏิบัติให้ครบทั้งสี่ประการจึงจะสำเร็จผล ดังที่ อุทิศ ศิริวรรณ และคณะ (2535 : 35) กล่าวไว้ว่า การที่พระนิสิต ไม่สามารถถึงความสำเร็จในการศึกษาได้ เนื่องจากขาดองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ คือ 1) การเข้าใจในหลักอิทธิบาท 4

หรือมีวิจารณ์ญาณในการใช้อธิปไตย 4 มีหลักธรรมประจำใจที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประพฤติดน ในอริยมรรค การแก้ไขปัญหาโดยใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในการจัดสิ่งที่ไม่ดี ภายใน จิตใจออกให้หมด 2) การให้ความสำคัญกับหลักอธิปไตย 4 กล่าวคือ การนำเอาอธิปไตย 4 ประยุกต์ใช้ในการศึกษาเล่าเรียน ให้เป็นคุณประโยชน์แก่การศึกษาใช้หลักธรรมที่เป็นประโยชน์ แก่การพัฒนาประเทศ 3) การปฏิบัติอธิปไตยให้ครบทุกข้อจึงเกิดความสำเร็จในการศึกษาได้ การนำเพียงบางข้อมาปฏิบัติเท่านั้นก็ไม่เกิดความสำเร็จทางการศึกษาเล่าเรียนได้ เพราะไม่ครบ องค์ประกอบของหลักธรรม เช่น พอใจที่จะสำเร็จการศึกษา แต่ไม่มีความเพียรในการศึกษาเล่าเรียน อยากได้ผลการเรียนที่ดี แต่ไม่มีวิริยะ เป็นต้น 4) ความสามารถอธิบายถึงหลักธรรมของ อธิปไตย 4 แก่บุคคลทั่วไปได้ถูกต้องอย่างสมบูรณ์ มีจริยวัตรดังที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (2535 : 134) กล่าวไว้ว่า ผู้ใดเว้นจากการฟัง คิด ถาม เขียน ผู้นั้นจะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร ผู้ใดถึงพร้อมด้วย การฟัง คิด ถาม เขียน ผู้นั้นท่านเรียกว่า บัณฑิต (สุจิตฺตวิริยนิมิตฺโต ธกํ โส ปณฺธิโต ภเว สุจิตฺตวิริยนิมิตฺโต ปณฺธิโตติ ปุจฺจติ) และ 5) การวิจัยหลักของอธิปไตย 4 อย่างจริงจัง ทำให้ปรากฏแก่วงการศึกษาได้

นอกจากนั้น จากการสัมภาษณ์ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (จันทบุรี ทองประเสริฐ. 2545 : สัมภาษณ์) พบสภาพปัญหา เกี่ยวกับการใช้อธิปไตยในการเรียนของพระนิสิตโดยทั่วไปพอสรุปได้ดังนี้ ใน ด้านฉันทะ พระนิสิตส่วนใหญ่ยังขาดความสนใจ แรงจูงใจ ในการเรียน กล่าวคือ ไม่มีความ ต้องการที่จะเรียนรู้ในสาขาวิชาที่เรียนหรือในวิชาเอก ทั้งนี้มีสาเหตุหลายประการ เช่น การไม่ได้ เข้าศึกษาในคณะที่ตนต้องการ เมื่อเข้ามาเรียนในสาขาวิชาเอกนั้นแล้วไม่ชอบใจ เกิดความ เบื่อหน่าย เกียจคร้านขึ้นภายหลัง ปัญหาเหล่านี้ทำให้พระนิสิตมีผลการเรียนที่ไม่น่าพอใจ ใจ อย่างไรก็ตาม การที่พระนิสิตไม่มีฉันทะหรือแรงจูงใจที่ทำให้เกิดความขวนขวายพยายาม ปรารถนาที่จะเรียนรู้ ก็อาจเป็นเพราะไม่มีสิ่งดึงดูดใจ หรือสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้พระนิสิตสนใจใน การอ่านหนังสือ เพื่อจะเรียนรู้วิชาการด้านต่างๆหรือทำสิ่งต่างๆ ตามที่อาจารย์แนะนำ กล่าวสอน ส่งผลกระทบต่อการเรียนของพระนิสิต ทำให้พระนิสิตไม่ยินดีหรือไม่สนใจในการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่ศึกษาในสิกขาบท 3 ประการ คือ 1) ศีล 2) สมาธิ และ 3) ปัญญา ทำให้พระนิสิตขาดฉันทะที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศีลหรือวินัยของตนเอง ซึ่งเป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับ เป็นวินัยของพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ซึ่งควรปฏิบัติโดยเคร่งครัดทำให้พระนิสิตขาด ฉันทะในการฝึกสมาธิอันเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้มีความตั้งมั่น มีจิตเป็นหนึ่งเดียวซึ่งเป็นสิ่งที่ เกื้อกูลต่อการเรียน การที่พระนิสิตขาดฉันทะจึงทำให้พระนิสิตไม่มีภาวะพร้อมที่จะรับรู้ความรู้ ใหม่ๆ แต่ถ้าพระนิสิตมีฉันทะคือมีความพอใจแล้ว ก็จะมี ความเพียรพยายาม กระตือรือร้น มุ่งมั่น อุทิศหะ จิตใจก็จดจ่ออยู่กับการเรียนและทำให้มีวิมังสาคือการพิจารณาหาข้อบกพร่อง จุดอ่อนของการเรียน เลือกสรรพิจารณาหาข้อมูลที่เป็นสาระที่มีประโยชน์ต่อ

การเรียนรู้และข้อมูลที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนก็จะเกิดขึ้นภายหลัง ทำให้พระนิสิตบรรลุปเป้าหมายตามความปรารถนาที่ตั้งไว้คือการได้รับความรู้หรือสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่อไป

ส่วนด้านวิริยะ ความเพียร ความพยายาม จากการสัมภาษณ์ อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(พระมหาไกรวุฒิ จิตโสภโณ. 2545 : สัมภาษณ์) พบว่า พระนิสิตสนใจในเรื่องการเรียนของตนเองน้อย ไม่เข้าห้องสมุดเพื่อค้นคว้าหาความรู้ เพิ่มเติมนอกตำราเรียน อ่านหนังสือเฉพาะเรื่องที่อาจารย์สอนเท่านั้น ไม่หาความรู้จากอินเทอร์เน็ต หรือสื่อการเรียนต่างๆ บางครั้งก็ขาดเรียนหรือมาเรียนสาย ขณะเรียนหนังสือมักไม่ตั้งใจเรียน เมื่อใกล้สอบก็อ่านข้อความหรือเนื้อหาวิชาที่สรุปย่อเท่านั้น ทำให้พระนิสิตไม่แตกฉานในวิชาที่เรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาคณิตศาสตร์ และวิชาภาษาอังกฤษ ส่งผลกระทบต่อพระนิสิตทำให้ไม่มีความรู้และไม่มีความสามารถที่ดีเลิศ ทั้งๆ ที่พระนิสิตควรเป็นผู้มีความเพียรเป็นผู้ใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมเสมอ ซึ่งเรียกกันว่า การศึกษาตลอดชีวิต (พระสุธีรญาณ. 2545 : สัมภาษณ์)

ในด้านจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ ฝึกฝน จดจ่ออยู่กับการศึกษา จากการสัมภาษณ์ ครูปฏิบัติเทศน์แผนกภาษาบาลีสรุปได้ว่า เมื่อพระนิสิตขาดฉันทะและวิริยะแล้วจึงส่งผลกระทบต่อการมีจิตตะคือ ความที่จิตใจจดจ่อหรือมีความคิดอยู่กับการเรียน อย่างไรก็ตาม การที่พระนิสิตมีจิตตะคือ การมีจิตตั้งมั่นหรือมีสภาวะจิตใจที่จดจ่ออยู่กับการเรียนโดยไม่ละทิ้งเสีย ในระหว่างการศึกษากระทำต่อเนื่องโดยไม่หยุดจนกว่าจะสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ส่งผลทำให้พระนิสิตมีจิตจดจ่ออยู่กับการเรียน การอ่านหนังสือ การหาความรู้เพิ่มเติม มีจิตเป็นสมาธิ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวพร้อมที่จะรับเอาความรู้ใหม่ๆ จากสภาวะแวดล้อมภายนอกหรือเกิดความรู้จากความคิดของตนเอง (พระมหาไพฑูรย์ สันติกโร. 2545 : สัมภาษณ์)

ในด้านวิมังสา คือ การพิจารณา ไตร่ตรอง การศึกษาเล่าเรียน จากการสัมภาษณ์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระสุธีรญาณ. 2545 : สัมภาษณ์) พบว่า พระนิสิตยังปฏิบัติตามหลักของปรัชญาการศึกษาเชิงพุทธไม่ครบถ้วน กล่าวคือ บางครั้งมีความพอใจต้องการให้ได้ผลการเรียนดี ๆ แต่ไม่มีวิมังสาคือการไม่พิจารณาหาข้อบกพร่องหรือปัญหาในการเรียน ไม่มีการประเมินติดตามผล และไม่มีการปรับปรุงแนวการเรียนของตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากพระนิสิตบางรูปที่จำวัดอยู่ไกลๆ ต้องใช้เวลาในการเดินทางมาเรียนนาน 1-2 ชั่วโมง หรือบางท่านมีภาระงานที่วัดมากมาย เช่น เป็นเลขานุการ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือตำแหน่งอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งหากพระนิสิตที่ดีต้องมีวิมังสาที่เหมาะสมสามารถพิจารณาแบ่งเวลาให้ถูกต้องเหมาะสมกับการเรียนก็จะสามารถสำเร็จการศึกษาเพื่อเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่สามารถพัฒนาตนเองและประเทศชาติได้

จากสภาพปัญหาข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการใช้อิทธิบาทใน 4 ด้าน คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อนำ

ผลการวิจัยนี้เสนอเป็นข้อมูลสำหรับฝ่ายวิชาการของมหาวิทยาลัยพิจารณาการนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนและเป็นการพัฒนาพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เป็นผู้มีความรอบรู้ตามความมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อ

1. ศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้านคือด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา
2. เปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน 4 ด้าน จำแนกตามตัวแปร คณะที่ศึกษาระดับชั้นปี สถานภาพของ พระนิสิต และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ความสำคัญของการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อพระนิสิต ผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระนิสิต สามารถใช้เป็นแนวทางในการเรียนของพระนิสิตและการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่สามารถส่งเสริมสนับสนุนให้พระนิสิตได้พัฒนาความรู้ ความสามารถ เป็นบุคคลที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติ และศาสนาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชั้นปีที่ 1 ถึง ชั้นปีที่ 4 ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2545 มี 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ รวมจำนวนทั้งสิ้น 1,809 รูป

2. ตัวแปรที่ศึกษา

2.1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่

2.1.1 คณะที่ศึกษา จำแนกเป็น

2.1.1.1 คณะพุทธศาสตร์

2.1.1.2 คณะครุศาสตร์

2.1.1.3 คณะสังคมศาสตร์

2.1.1.4 คณะมนุษยศาสตร์

2.1.2 ระดับชั้นปี จำแนกเป็น

- 2.1.2.1 ระดับชั้นปีที่ 1
- 2.1.2.2 ระดับชั้นปีที่ 2
- 2.1.2.3 ระดับชั้นปีที่ 3
- 2.1.2.4 ระดับชั้นปีที่ 4
- 2.1.3 สถานภาพของพระนิสิต จำแนกเป็น
 - 2.1.3.1 สามเณร
 - 2.1.3.2 พระภิกษุ
- 2.1.4 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน จำแนกเป็น
 - 2.1.4.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง คือ
มีคะแนนเฉลี่ยสะสมมากกว่า 3.32 ขึ้นไป
 - 2.1.4.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลางคือ
มีคะแนนเฉลี่ยสะสมระหว่าง 2.66 – 3.32
 - 2.1.4.3 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำคือ
มีคะแนนเฉลี่ยสะสมต่ำกว่า 2.66

2.2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. อิทธิบาท 4 หมายถึง ธรรมที่ให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์) หรือ ความสำเร็จ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ สิ่งที่ทำให้ถึงความสำเร็จ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 842) ในการวิจัยนี้ หมายถึง การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนซึ่งเป็นข้อธรรมที่พระนิสิต ได้ปฏิบัติตามแล้วย่อมจะเกิดความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนได้

2. การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน หมายถึง การที่พระนิสิตนำหลักของอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ตามความประสงค์ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระนิสิตหรือผู้ศึกษาสามารถประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนตามที่ตนปรารถนามี 4 ด้าน คือ

2.1. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความเพลิดเพลินกับการศึกษาเล่าเรียน หรือปฏิบัติงานของพระนิสิต กล่าวคือ การที่สร้างแรงกระตุ้นให้กับตนเองให้มีกำลังใจพอใจและชอบในการเรียน ที่ทำให้พระนิสิตจะถึงความสำเร็จคือการได้รับความรู้ หรือสำเร็จการศึกษาตามที่ตั้งใจไว้

2.2. วิริยะ หมายถึง การที่พระนิสิตมีความเพียรพยายาม ความบากบั่น ความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนหรือปฏิบัติงานด้วยความแก่งแย่ง กล้าหาญ ไม่ท้อถอย หวั่น ต่ออุปสรรค อันตราย ความเหนื่อยยาก และความลำบากทั้งทางกายและใจเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จคือความรู้

2.3. จิตตะ หมายถึง การที่พระนิสิตเอาใจใส่ ไม่ละทิ้ง มีจิตใจตั้งมั่น จดจ่อ ต่อการศึกษาเล่าเรียนหรือปฏิบัติงาน คือ ไม่ละทิ้งการเรียนหรือการงานเสียกลางคัน หรือเกิดความเบื่อหน่ายกลางคัน มีจิตใจชอบหรือใช้เวลาอยู่กับการเรียนมากกว่าทำสิ่งอื่น

2.4. วิมังสา หมายถึง การที่พระนิสิตหมั่นตรวจสอบ พิจารณา ไตร่ตรอง ในการศึกษาเล่าเรียนหรือปฏิบัติงานอยู่เสมอ เมื่อประสบสิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่การเรียนหรือ การปฏิบัติงาน ใช้ปัญญา พิจารณา ไตร่ตรองถึงเหตุและผลของการเรียนนั้น พร้อมทั้งแก้ไขหรือ ทำให้อุปสรรคนั้นหายไป ด้วยความเรียบร้อย และรวดเร็วด้วยตนเองหรืออาศัยคำแนะนำจากผู้อื่น

3. พระนิสิต หมายถึง นิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นพระภิกษุหรือสามเณร ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้ง 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ในปีการศึกษา 2545

4. พระภิกษุ หมายถึง นักบวชในพุทธศาสนา มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป รักษาศีล หรือพระวินัย 227 ข้อ และได้รับบรรพชาอุปสมบท จากพระอุปัชฌาย์ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

5. สามเณร หมายถึง นักบวชในพุทธศาสนา ผู้ดำรงเพศอย่างพระภิกษุ มีอายุไม่ครบ 20 บริบูรณ์ หรือ มีอายุมากกว่า 20 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ได้รับการอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และสมณานุรักษศีล 10 ข้อ

6. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาในกำกับ ของรัฐมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและส่งเสริมวิชาการทางด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา และวิชาการทั่วไป โดยเปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณร ตลอดถึงคฤหัสถ์เข้าศึกษาเล่าเรียน หาความรู้

สมมติฐานของการวิจัย

1. พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมและเป็นรายด้านแตกต่างกัน

2. พระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นปีต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมและเป็นรายด้านแตกต่างกัน

3. พระนิสิตที่มีสถานภาพต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม และเป็นรายด้านแตกต่างกัน

4. พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมและเป็นรายด้านแตกต่างกัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ อธิธำมา 4 และการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอตาม สารสำคัญดังนี้ คือ

1. แนวคิดเรื่องอธิธำมา
2. ความหมายของอธิธำมา
 - 2.1 ฉันทะ
 - 2.2 วิริยะ
 - 2.3 จิตตะ
 - 2.4 วิมังสา
3. ความสำคัญของอธิธำมา 4 ในการเรียนของพระนิสิต
4. การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

✕ แนวคิดเรื่องอธิธำมา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับอธิธำมา 4 โดยให้ความหมายว่า สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ส่วนอธิธำมาซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ และนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นจุดมุ่งหมายของสมาธิ สมาธิเกิดจากอธิธำมาข้อใด ก็มีชื่อเรียกตามอธิธำมาข้อนั้น โดยนัยนี้มีสมาธิ 4 ข้อ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 842) คือ

1. ฉันทสมาธิ สมาธิที่เกิดจากฉันทะ หรือสมาธิที่มีฉันทะเป็นใหญ่
2. วิริยสมาธิ สมาธิที่เกิดจากความเพียร หรือสมาธิที่มีวิริยะเป็นใหญ่
3. จิตตสมาธิ สมาธิที่เกิดจากความคิดจ้อง หรือสมาธิที่มีความคิดจ้องเป็นใหญ่
4. วิมังสาสมาธิ สมาธิที่เกิดจากวิมังสา หรือสมาธิที่มีวิมังสาเป็นใหญ่

สมาธิเหล่านี้ จะเกิดมีควบคู่ไปด้วยกันกับความเพียร ที่เรียกว่า ปธานสังขาร ซึ่งแปลว่า สังขารที่เป็นด้วยความเพียร หรือความเพียรที่เป็นเครื่องปรุงแต่ง แปลง่ายๆ ว่า ความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์ หรือความเพียรสร้างสรรค์

การใช้อธิธำมาในทางการศึกษาจึงมีความหมาย เพื่อกำจัดอวิชชา คือ การไม่รู้ สิ่งที่ไม่ควรรู้ (อวินิทยิ น วินุทตติ อวิชชา) และการรู้สิ่งที่ควรรู้ ชื่อว่าวิชชา (วินิทยิ วินุทตติ วิชชา) (สัททนีติปกรณ์ธาตุมาลา. 2525 : 480) ตรงกันข้ามกับคำว่า ธมฺมานิ สภาวํ วิทิตํ กโรตติ วิชชา(สัททนีติปกรณ์ธาตุมาลา. 2525 : 304) ซึ่งแปลว่า การรู้สภาวะแท้จริงของแหล่ง

ที่ทำให้เกิดปัญญา 3 ประการตามที่ พระธรรมปิฎก (2538 : 113) ได้กล่าว คือ

1. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล (Wisdom resulting from reflection : knowledge that is thought out)
2. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดแต่การเล่าเรียนมา (Wisdom resulting from study : knowledge that is learned from others)
3. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ (Wisdom resulting from mental development; knowledge that is gained by development or practice)

ความหมายของอิทธิบาท

พุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้แจกแจงการอธิบายความหมายของ อิทธิบาท คำว่า บาท แปลว่า ฐาน เจริญง เช่น เท้าหรือตีน เพราะเป็นเชิงรองรับร่างกาย ส่วน อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ คำว่า ฤทธิ์ ก็แปลว่า ความสำเร็จ โดยรวม อิทธิบาท จึงหมายความว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ รวมถึง 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา กล่าวคือ ฉันทะ คือ ความพอใจ ในสิ่งที่เราจะต้องทำ วิริยะ ความพากเพียร เพียรไปในสิ่งที่พอใจ จิตตะ ก็คือ เอาใจใส่ ฝักใฝ่ อยู่แต่สิ่งนั้นไม่เปลี่ยนแปลง และวิมังสา คือ ค้นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหาอุปสรรค อยู่เสมอไป ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของ อิทธิบาทว่าธรรมที่ให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์) หรือความสำเร็จ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่ายๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่าง คือ ฉันทะ (พอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ(ความจิตจดจ่อ) และวิมังสา(ความสอบสวนไตร่ตรอง) โดยสรุปก็คือ มีใจรัก พากเพียรทำ เอาใจจดจ่อ และใช้ปัญญาสอบสวนทั้งหมด นับเป็นสิ่งที่ทำให้นักคลประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ต้องการ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 846)

อิทธิบาทจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักที่ทำให้ถึงความสำเร็จ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย กล่าวคือ หลักธรรมเหล่านี้ เป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจเพียงอย่างเดียวก็ไม่สร้างเหตุแห่งการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหาความรู้บ่อยๆ โดยไม่เลิกกลางคัน พิจารณาหาข้อบกพร่องในการเรียน แล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียนเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ในการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งหลักธรรมประกอบด้วย องค์ประกอบ 4 ประการ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 186-187)

1. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

2. วิริยะ หมายถึง ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

3. จิตตะ หมายถึง ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอา จิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

4. วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผนวัดผล ประเมินผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น

พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 พระอภิธรรมปิฎกเล่มที่ 2 (2542 : 365) ได้มีการกล่าวถึงวิธีการเจริญหรือการปฏิบัติอิทธิบาท 4 ประการ คือ

1. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร
2. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร
3. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร
4. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร

โดยสรุป ในการเล่าเรียนศึกษา หรือประกอบกิจการงานอื่นใดก็ดี เมื่อต้องการสมาธิ เพื่อให้กิจที่ทำนั้นดำเนินไปอย่างได้ผลดี จึงควรปลูกเร้าและชักจูงอิทธิบาท 4 ประการนี้ให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นชัดขึ้น แล้วสมาธิ ความสุขสบายใจ และการทำงานที่ได้ผล ก็เป็นอันหวังได้ เป็นอย่างมากว่าจะเกิดมีตามมาเอง พร้อมกันนั้นการฝึกสมาธิหรือการปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่งก็จะเกิดมีขึ้นในห้องเรียน ในบ้าน ในทุ่งนา ในที่ทำงาน และในสถานที่ทุกแห่ง ตัวอย่างเช่น เมื่อจะสอนวิชาใดวิชาหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ครูก็ทำตนเป็นกัลยาณมิตร โดยอาจชี้แจงให้นักเรียน เห็นคุณค่าความดีของวิชานั้น หรือเรื่องราวนั้น ให้เห็นว่าวิชานั้นมีประโยชน์อย่างไร อาจเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนเองเกี่ยวกับการหางานทำ การได้รับผลตอบแทน หรือความเจริญก้าวหน้า ในชีวิต เป็นต้น โดยใช้โลหะเป็นปัจจัยแก่ฉันทะก็ได้ หรือถ้าจะให้ควรเป็นประโยชน์ของส่วนรวม เช่น ความเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ (ฉันทะบริสุทธิ์) ทำให้ผู้เรียนเกิดความรักความพอใจอยากเรียนเพราะอยากรู้วิชานั้น เรียกว่า ปลูกฉันทะให้เกิดขึ้น หรือกล่าวถึงตัวอย่างการกระทำที่มีความสำเร็จของผู้อื่นให้เกิดกำลังใจสู้ เป็นต้น เรียกว่า ปลูกเร้าวิริยะขึ้น หรืออาจปลูกเร้าในแง่ของความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่ หรือความรับผิดชอบ ให้เห็นความเกี่ยวข้อง และความสำคัญ ของเรื่องนั้นต่อชีวิต หรือสังคม เช่น เรื่องเกี่ยวกับภัยอันตราย และความปลอดภัย เป็นต้น ซึ่งแม้ว่านักเรียนจะได้ชอบมิได้รักเรื่องนั้น แต่ก็เอาใจใส่ตั้งใจจดจ่อต่อการเรียนอย่างแน่วแน่ เรียกว่า ทำจิตตะให้เกิดขึ้น หรือครูอาจสอนตามแนวของการสำรวจตรวจสอบ สืบสวน ทดสอบ

หรือค้นคว้า หาเหตุผล เช่น ตั้งเป็นปัญหาหรือคำถาม เป็นต้น ซึ่งทำให้ผู้เรียนต้องมีวิม္วงสา ผู้เรียนก็จะเรียนอย่างมีสมาธิได้เหมือนกัน เรียกว่าใช้วิธีแห่งวิม္วงสา ครูรู้ลักษณะนิสัยของผู้เรียน ได้แล้วปลูกเร้าอิทธิบาทข้อที่ตรงกับลักษณะนิสัยอย่างนั้น ก็เป็นการดี หรืออาจปลูกเร้าอิทธิบาท หลายข้อพร้อมกันไป โดยสรุปผู้เรียน หรือผู้ทำงานที่ฉลาดจึงควรใช้โยนิโสมนสิการปลูกเร้า อิทธิบาทเพื่อสร้างความสำเร็จให้กับตนเอง

ฉันทะ

พุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้ให้ความหมายของ ฉันทะ คือ ความพอใจในสิ่งที่ทำ รักในเรื่องที่อยากจะทำหรือที่อยากได้ผล เช่น เป็นขรवासอยากได้เงิน อยากมีเกียรติ หรือ อยากจะมีเพื่อนที่ดี เป็นต้น ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมาย ของ ฉันทะ ว่าคือ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ มีแรงจูงใจ และพอใจใฝ่รักใน จุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย กล่าวคือ รักงาน และรักจุดหมายของงานให้ลึกลงไปในทางธรรม คือ ความรัก ความใฝ่ใจ ปราปรณาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของสิ่งที่กระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึง ได้ด้วยการกระทำนั้นอยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีตที่ สมบูรณ์ที่สุด หรืออยากให้อาภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น เกิดมีเป็นจริง ขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้ มิใช่มีความหมาย เดียวกับความอยากได้สิ่งต่างๆ มาเสพเสวย หรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียก ว่า ตัณหา ความอยากของฉันทะนั้นให้เกิดความสุขความชื่นชม เมื่อเห็นสิ่งนั้นงานนั้นๆ บรรลุ ความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์ อยู่ในภาวะอันดีงาม หรือกล่าวแยกออกไป คือขณะเมื่อสิ่งนั้น หรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอ้อมใจ ครั้นการศึกษา หรืองานที่ บรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกปิติยินดี ผ่องใสเบิกบาน แผลออกไป ส่วนความอยากของตัณหา ให้เกิดความสุขชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพเสวยรส อร่อย หรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่พองของตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมองหมกหมักตัว กัดกันกัดตนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความห่วงแหน ห่วงกังวลเศร้าเสียตาย หวันกลัว และหวาดระแวง เมื่อคนทั้งหลายทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะแล้วก็ ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับ สิ่งเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเรียบ สม่่าเสมอ ไม่ชานไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกันนั้นปธานสังขารคือความ เพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย ฉะนั้น เมื่อมีฉันทะ เกิดขึ้นในสิ่งที่อยากรู้ อยากศึกษา ปัญญา ก็พัฒนาไป ฉันทะก็พัฒนาควบคู่กันไปด้วย ในทางการศึกษา ถ้าจับจุดนี้ไม่ได้ ก็เรียกว่า การศึกษานั้นพลาด เสียหลักไปแล้วตั้งแต่ต้นทาง จึงอยากที่จะสำเร็จ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2529 : 22) ที่เรียกว่า ฉันทสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ(ความพอใจ)คือ

มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ความฝักใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเห็นถึงความสำเร็จ และทำสิ่งทั้งหลายให้ดี งาม เลิศ ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนต้นเหตุซึ่งเป็นไปในทางสร้างทุกข์ คือ ปัญหา ที่เป็นความอยากในรสชาติที่เป็นเวทนาเสมอ และเป็นอกุศลธรรม ส่วนฉันทะคือ ความอยาก พอใจในสิ่งที่เป็นกุศลธรรม ไม่ใช่อกุศลธรรม การมีความอยากในการศึกษาเล่าเรียน ก็เรียกว่า ฉันทะ เพราะมิได้ทำสิ่งที่ เป็นอกุศลธรรม มิได้ทำให้ตนเอง หรือผู้อื่นเดือดร้อนใจ

มาลี จุฑา (2544 : 151-157) ได้กล่าวถึง การสร้างแรงจูงใจในการเรียนดังต่อไปนี้
แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดจากภายในตัวบุคคล ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการ หรือตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ แรงจูงใจภายในมีความสำคัญมากกว่าแรงจูงใจภายนอก เพราะว่าแรงจูงใจภายใน เกิดจากความรู้สึกของบุคคล เมื่อบุคคลรู้สึกเช่นใด ก็จะแสดงพฤติกรรมตอบสนองความรู้สึกของตนเสมอ ส่วนแรงจูงใจภายนอกนั้นบุคคลอาจเกิดความรู้สึกเฉยๆ ก็ได้ สำหรับตัวอย่างของแรงจูงใจภายใน ได้แก่

1. ความอยากรู้อยากเห็น	ทำให้บุคคลค้นคว้าเพิ่มเติม หรือเกิดไทยมุงได้
2. ความสนใจ	ทำให้เสียสละและทำอะไรก็ได้
3. ความรัก	ทำให้เสียสละและทำอะไรก็ได้
4. ความอบอุ่น	ทำให้สบายใจ
5. ความเห็นอกเห็นใจ	ทำให้เกิดการคล้อยตาม หรือตามใจ
6. ความสงสาร	ทำให้เกิดการให้อภัย
7. ความสำเร็จ	ทำให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจ
8. ความหิว	ทำให้บุคคลปรับพฤติกรรมได้
9. ความต้องการ	ทำให้บุคคลเป็นอะไรหรือทำอะไรก็ได้
10. ความพอใจ	ทำให้บุคคลยินดีและทำอะไรก็ได้
11. ความศรัทธา	ทำให้บุคคลเกิดการยอมรับและทำอะไรก็ได้
12. ความซาบซึ้ง	ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆ ได้

แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motivation) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดจากภายนอกตัวบุคคล ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการ หรือตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ แรงจูงใจภายนอกที่สำคัญ ได้แก่

1. การแข่งขัน แบ่งเป็นแข่งขันกับตัวเอง การแข่งขันระหว่างบุคคล และการแข่งขันในระหว่างกลุ่ม เมื่อมีการแข่งขันทำให้บุคคลมีความพยายามที่จะได้รับชัยชนะ การแข่งขันทำให้เกิดการกระตุ้น และการแสดงพฤติกรรม

2. การร่วมมือ ทำให้บุคคลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างทีมงานและความสามัคคีในกลุ่มขึ้นได้

3. บุคลิกภาพของครูทำให้บุคคลโดยเฉพาะผู้เรียนอยากจะเรียน หรือไม่อยากเรียนก็ได้

4. วิธีการสอนของครู ทำให้นักเรียนอยากจะเรียน หรือไม่อยากเรียนก็ได้

5. การให้รางวัล เช่น ให้สิ่งของ คะแนน หรือกำลังใจ มีผลทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนมากขึ้น

6. การลงโทษ เช่น ดดลิทธิ ดดคะแนน เจียน ตำหนิหรือดักเตือน มีผลทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือเสียใจ หรือหยุดยั้งพฤติกรรมได้

7. การใช้สื่อการสอน เช่น ใช้อุปกรณ์การสอน ชุดการสอน จัดทัศนศึกษา จัดฉายภาพยนตร์ และจัดกิจกรรมให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนดีขึ้น

8. การสอบ เช่น ครูบอกผู้เรียนว่า ท้ายชั่วโมงจะมีการสอบ ทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนดีขึ้น
 มาสโลว์ (Maslow. 1954 : 19) เป็นผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาค้นคว้าความต้องการของมนุษย์ หรือความพอใจที่เรียกว่าฉันทะ หรือความพอใจของมนุษย์ และพบว่ามนุษย์มีความต้องการของมนุษย์มากมายหลายอย่าง ซึ่งสรุปจำแนกไว้ดังนี้

1. ความต้องการด้านสุนทรีย์
2. ความต้องการที่จะรู้และเข้าใจ
3. ความต้องการที่จะเกิดความตระหนักแท้ในตนเอง
4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง
5. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ
6. ความต้องการความปลอดภัย
7. ความต้องการทางกาย

จรรยา โกมลบุญ (2528 : 57) ได้ให้ความหมายฉันทะ หรือแรงจูงใจว่าเป็นภาวะการณ์ที่อินทรีย์ถูกกระตุ้น และชี้แนะแนวทางให้อินทรีย์มีการตอบสนองไปสู่เป้าหมาย หรือเครื่องล่อใจ ซึ่งเป็นความต้องการเฉพาะอย่างที่ทำให้ความพอใจแก่บุคคล

โดยสรุป ฉันทะ หรือที่เรียกกันว่า แรงจูงใจ ความพอใจ ความเต็มใจนั้น ในทางพุทธศาสนาหมายถึงสิ่งที่จะกระทำนั้นต้องประกอบด้วยกุศลธรรมฝ่ายเดียว ความสามารถมักจะเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ผู้กระทำมีความสำเร็จได้ในระดับหนึ่ง ในการตั้งความสำเร็จของงานในอนาคต และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ฉะนั้นครูจึงมีหน้าที่ที่จะช่วยให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้อยู่ โดยการปลุกเร้าจิตใจของผู้เรียนให้เป็นผู้รักในการแสวงหาความรู้ รักในการเรียนรู้ จากผู้อื่น หรือสื่อสารมวลชน เพื่อจุดประกายความคิดให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จคือการมีความรอบรู้

วิริยะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ (2540 : 24-26) ได้ทรงตรัสถึงคำว่า วิริยะ (ความเพียร) ว่า ท่านใดถึงพร้อมด้วยความพยายามโดยธรรม ไม่จมลงในห้วงมหรณพ ซึ่งประมาณมิได้เห็นปานนี้ ด้วยกิจคือ ความพากเพียรของบุรุษ ท่านนั้นจงไปในสถานที่ที่ใจของท่านยินดีนั้นเกิด และว่าบุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ไม่ถือว่าเป็นหนี้ในระหว่าง หมูญาติ เทวดา และบิดามารดา หนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจของผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง

วคิน อินทสระ (2530 : 43) ได้ให้ความหมายของ วิริยะ แปลตามตัวอักษรว่า ความเป็นผู้กล้า คือ แก่กล้าในกิจที่ทำไม่ย่อท้อ ย่อหย่อน ทำกิจด้วยกำลังทั้งหมด มีความบากบั่น มั่นคง (ทพฺพปรกฺกโม) ไม่ทอดธุระเสียกลางคัน หรือละทิ้งเสียกลางคัน (อนิกฺขิตฺตฺุโร) มีความพากเพียรอยู่เสมอไม่จับจด หรือหยุดเสีย ทำจนกว่าจะถึงจุดหมายนั้นๆ (อารทฺธวิริโย) ชื่อว่า ความเพียร สัตว์ทั้งหลายควรทำ (วิริยํ นาเมตํ สตฺเตหิ กตฺตพฺพํ) ความเพียรเป็นสิ่งที่นักปราชญ์สรรเสริญ เมื่อบุคคลได้ทำความเพียรเต็มกำลังของตนแล้วถึงไม่สำเร็จ ใครเล่าจะตำหนิได้ นักปราชญ์ตำหนิคนที่ล้มเหลว เพราะกระทำความเพียรย่อหย่อนนั่นเอง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2542 : 844) ได้ให้ความหมายของ วิริยะ ความเพียร ความอาจหาญ แก่กล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค และความลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่า จุดหมายนั้นจะลู่ถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านั้นปีเท่านั้นเดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ เช่น นักบวชนอกศาสนาหลายท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อสดับพุทธธรรมเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบท ครั้นได้รับทราบ ว่า ผู้เคยเป็นนักบวชนอกศาสนาจะต้องประพฤติวัตรทดสอบตนเองก่อน เรียกว่า อยู่ปริวาส (ติตฺถิปริวาส) เป็นเวลา 4 เดือน ใจก็ไม่ท้อถอย กลับกล้าเสนอตัวประพฤติวัตรทดสอบเพิ่มเป็นเวลา ถึง 4 ปี ส่วนผู้ที่ขาดความเพียร อยากบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลานานเป็นปีก็หมดแรง หมดกำลังใจ ถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติ ก็ฟุ้งซ่าน จิตใจวุ่นวาย ปฏิบัติได้ผลยาก คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็น วิริยสมาธิ พร้อมทั้งปธานสังขารคือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

โดยสรุปใน ทศบารมี ทศพิธราชธรรม (2531 : 155) ให้ความหมายของคำว่า วิริยะ หมายความว่า ความพยายามที่เรียกว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร อันจัดเป็นพระบารมีข้อหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นลำดับ คำว่า วิริยะ หรือความเพียร ตามศัพท์ แปลว่า ความเป็น วีระ คือ คนกล้า หมายความว่า กล้าทั้งในทางไม่ทำ ทั้งในทางทำจึงยังเป็น คำกลางๆ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้กล่าวถึงวิริยะคือ ความเพียร กล้าหาญที่จะบากบั่น คำว่า ความเพียรนี้มีชื่อมาก ควรรู้จักไว้ วิริยะ แปลว่า ความเพียร

มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง วายามะ แปลว่า ความพยายาม อริติ แปลว่า ความไม่ยอมหยุด อุปปฏิวาณี แปลว่า ความไม่ถอยหลัง ปรกัมมะ แปลว่า ความก้าวไปข้างหน้า ความหมายมากมาย ล้วนเป็นชื่อของความเพียร หรือเป็นไวพจน์ของวิริยะ คือคำที่สามารถใช้แทนกันได้ เช่นคำว่า พระราชา หรือกษัตริย์ ก็มีความหมายเดียวกัน วิริยะ มีความหมายดังประโยคที่ว่า เกิดมาเป็นบุรุษ ควรต้องเพียรไปจนกว่า จะพบความสำเร็จ วิริยะ ก็เป็นชื่อธรรมะข้อที่เป็นกำลังงาน เป็นความเพียร เป็นความกล้าหาญ อย่างไรก็ตาม การทำงานก็ต้องให้ วิริยะ ที่นี้เด็กๆ ของเราไม่ถูกสอนให้มี วิริยะ ที่บริสุทธิ์ แต่ถูกล่อเหมือนเอาขนมมาล่อ เอาลูกกวาดมาล่อเขาทำงานด้วยแรงล่อไม่ใช่ทำงานด้วยแรงวิริยะ เมื่อไม่มีสิ่งล่อใจก็จะมีไม่มี วิริยะ การทำงานด้วยวิริยะเป็นธรรมอย่างหนึ่งดังเช่น วิริยะ ชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยน ทุกมจเจติ (คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วยเพราะวิริยะ) ส่วนสิ่งที่เข้าศึกษา สิ่งที่เป็นปฏิบัติของ ความเพียร คือ ความเกียจคร้าน ตามศัพท์ว่า โกสัชชะ ความนอนจม เมื่อกำจัด ความเกียจคร้านได้แล้ว จึงจะมีความเพียรขึ้นได้ และความเพียรจะหายไป เมื่อความเกียจคร้านเกิดขึ้นมาก ลักษณะความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียร เรียกว่า ธาตุ กำหนดเป็น 3 วาระ คือ เริ่มต้น (อาร์มภธาตุ) ดำเนิน (นิกกมธาตุ) ก้าวไปข้างหน้า (ปรักกมธาตุ) ส่วนเหตุของความเกียจคร้าน ที่ควรจะมีหลายอย่าง เช่น ความติดสุข ความสุขสบาย ความกลัวลำบาก ตรากตรำ ความมั่งง่าย ความผัดวันประกันพรุ่ง เป็นต้น (ทศบารมี ทศพิชราชธรรม. 2531 : 155)

จิตตะ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของ จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่เรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้นงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางครั้งจัดทำเรื่องนั้นงานนั้นขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัวอะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมกิน ลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมก่อให้เกิดสมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้นเรียกว่า จิตตสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือความเพียร สร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

พุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้ให้ความหมายของ จิตตะ ในที่นี้เป็นคำเดียวกับคำว่า จิตใจ แต่ไม่ได้หมายถึง จิตใจ หมายถึง การที่ฝักใฝ่ เอาใจใส่อยู่แต่สิ่งนั้น คนเรามักเปลี่ยนอาชีพอยู่เรื่อย เช่น การอยากทำงานราชการ อยากค้าขาย อยากเป็นขุนนาง เป็นต้น นี้ก็เรียกว่า

ไม่มีจิตตะ การมีความปรารถนา มีจิตจดจ่อกับการเล่าเรียน การกีฬา หรือสิ่งอื่นๆ เช่น ทางสังคม เป็นต้น ความจริง คือ แม้จะฝึกฝนถึงขนาดนี้แล้ว ก็ยังมีอุปสรรค ต้องแก้อุปสรรค ด้วยวิมมังสาต่อไป

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 231) ให้ความหมายของจิต หรือจิตตะว่า จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และนึก ซึ่งความรู้เกิดขึ้นกับจิตนั้น แม้ว่ามนุษย์จะสามารถรับรู้ได้มากมาย จากสื่อต่างๆ ก็ดี แต่ถึงกระนั้นความรู้ที่เกิดขึ้นกับจิตนั้นยังมีขอบเขตจำกัดในการรับรู้ จะเห็นว่าความรู้ที่เกิดขึ้นกับจิตนั้นไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อดีตกาล หรือกำลังจะเกิดในอนาคต ล้วนเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในจิต หรือที่ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น หมายถึง จิตสั่งสมความรู้ให้เกิดขึ้นในกาลทั้ง 3 นั้นเอง

บรรจบ บรรณรุจิ (2538 : 14) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จิต หมายถึง สภาวะที่คิด การนึกถึงอารมณ์ สภาพที่คิด จิตเป็นสภาวะที่เป็นนามธรรมไม่มีรูปร่างตัวตนปรากฏ แต่เป็นสิ่งที่มิอยู่โดยการสืบต่อ (สันติ) หมายถึง จิตเกิดดับอยู่ตลอดเวลาในขณะที่สืบต่อ จิตจึงมี 2 คือ สภาพที่เป็นความนึกคิด เรียกว่า สภาวลักษณะ และสภาวะที่เป็นไปในกฎไตรลักษณ์เรียกว่า สามัญญลักษณะ

ใน ทศบารมี ทศพิชราชธรรม (2531 : 6) ให้ความหมายของคำว่า จิตตะ มีความหมายเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่ง จิตที่เป็นธาตุรู้อันเป็นตัวเดิม ไม่มีสรีระสังขาร อาศัยอยู่ในกายนี้ เรียกว่า จิต แปลว่า ธรรมชาติที่ให้สำเร็จความนึกคิด อีกอย่างหนึ่งจิตที่เป็นอาการ เรียกว่า ความคิด การอบรมจิต เรียกว่า จิตตภาวนา พระพุทธเจ้าสอนให้อบรมจิต ให้ฝึกจิต ให้ข่มจิต ให้ทำจิตให้เป็นสมาธิ ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์ ดังพุทธสุภาษิตว่า เมื่อเธอรักษาจิตของเธออย่างเดียว ได้ ก็รักษาวิญญูติทุกข้อไว้ได้ เพราะจิตเป็นนาย ส่วนกายเป็นบ่าว ซึ่งต้องกระทำตาม อำนาจแห่งจิต

สมเด็จพระญาณสังวร (2522 : 380-383) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า จิตใจของเราเหมือนดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่ และไม่มีเครื่องรวมแสง ก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่า ถ้านำเครื่องหุ้มห่อออกเสีย และมีเครื่องรวมแสง แสงสว่างก็จะมาก และพุ่งไปทางเดียวกัน อันเทียบได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่าง ๆ มารบกวน เช่น ไม่เพลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โง่งว่งซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ลังเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จิตใจ ก็จะมุ่งไปทางเดียวนี้แหละคือสมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟัง จะอ่าน จะเขียน เล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีเท่านั้น

โดยสรุปจิตที่สมบูรณ์ เฉพาะอย่างยิ่งถึงขั้นฌาน เหมาะแก่การนำเอาไปใช้ได้ดีที่สุดในไม่ว่าจะเอาไปใช้งานทางปัญญาพิจารณาให้เกิดความรู้เข้าใจถูกต้องชัดเจน หรือใช้ในทางสร้าง

พลั้งจิตให้เกิดเป็นอภิญญาสมาบัติอย่างใด ๆ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 830) ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ กล่าวคือ

1. ตั้งมั่น (สมาหิตะ)
2. บริสุทธิ์ (ปรีสุทธะ)
3. ผ่องใส (ปรีโยทาทะ)
4. โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา (อนังคณะ)
5. ปราศจากจากสิ่งมัวหมอง (วิคตูกิเลส)
6. นุ่มนวล (มุกกุตตะ)
7. ควรแก่การงานหรือนำไปศึกษา (กัมมณียะ)
8. อยู่ตัวไม่ออกแวกหวั่นไหว (ฐิตะ อาเนญชุปัตตตะ)

จิตโดยธรรมชาติแล้ว เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ แต่ถูกกระทบจึงเกิดความเศร้าหมองขึ้นภายหลัง เช่น ไม่ชอบเรียนเพราะเห็น ครูดู ครูว่ากล่าวตักเตือน เป็นต้น การทำจิตของผู้เรียนให้บริสุทธิ์ ให้มีสมาธิดีขึ้นได้ ก็จะทำให้การเรียนรู้ เกิดความสำเร็จผลได้ ทำให้จิตเจริญงอกงาม เข้มแข็ง มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปกับอารมณ์ต่างๆ การพัฒนาจิตย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้สอน ผู้เรียนดังนี้

1. ทำให้จิตมีสมรรถภาพดีขึ้น เป็นผู้ที่มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น
2. สร้างคุณภาพจิต ให้มีคุณธรรมมีพรหมวิหาร มีธรรมโลกบาล เป็นต้น
3. สร้างสุขภาพจิต เป็นการทำให้ผู้เรียนผู้สอนมีจิตใจร่าเริงเบิกบาน เกื้อกูล

ต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

วิมังสา

พุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้ให้ความหมายของ วิมังสา คือ สอดส่อง อย่างละเอียด ละออ อย่างเยือกเย็นอยู่เสมอ สามารถแก้อุปสรรคได้ ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของวิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณา ห้มันใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย ข้อบกพร่อง หรือข้อขัดข้องในกิจที่ทำ เป็นต้น รู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางปรับปรุง แก้ไขปัญหาในระยะยาว หรือในระยะสั้นซึ่งจะเกิดในปัจจุบัน และในอนาคต ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่า ผลนี้เกิดจากอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ถ้านำองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ แม้ในการปฏิบัติธรรม การพิจารณาใคร่ครวญสอบสวน

ธรรมะเช่นว่า ธรรมข้อนี้ มีความหมายอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร ควรใช้ในโอกาสอย่างไร ควบคุมสัมพันธ์กับธรรมข้อใด ปฏิบัติธรรมคราวนี้ไม่ค่อย ก้าวหน้า อินทรีย์ใดอ่อนไป อินทรีย์ใด มากเกินไป คนสมัยปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างนี้ ขาดแคลนธรรมข้อใดมาก ที่ทำให้ไม่ประสบผล สำเร็จในการเรียน จะนำธรรมข้อนี้ไปใช้ควรใช้วิธีอย่างไร ควรเน้นความหมายด้านไหน เป็นต้น การคิดหาเหตุผล และสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตใจคอยกำหนด และติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างละเอียดตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่ตั้งไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่า วิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมี ปธานสังขาร คือ ความเพียร สร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่น

วัตสันและเกลเซอร์ (Watson and Glaser, 1964 :10) ได้ให้ความหมายของ การคิด อย่างมีวิจารณญาณ ประกอบไปด้วยเจตคติ ความรู้ทักษะ โดยเจตคติ หมายถึง เจตคติ ในการแสวงหาความรู้ ความสามารถตระหนัก ถึงปัญหาที่เป็นอยู่ และการยอมรับหลักฐาน สำคัญที่มาสนับสนุน เพื่อยืนยันว่าเป็นจริง

แมคโดนัลด์(McDonald, 1959 : 177-205) ได้ให้ความคิดเห็นว่า ความคิดวิจารณญาณ เป็นกระบวนการใช้ความคิด ซึ่งต้องใช้สังกัดกับ ความสามารถใช้เหตุผล ความสามารถที่จะคิด แบบอุปมาน ความคิดวิจารณญาณเกี่ยวข้องกับทัศนคติแห่งการตัดสินใจ (The attitude of suspended judgment) ซึ่งบุคคลต้องวิเคราะห์ และประเมินผลได้จากประสบการณ์ที่พบบุคคล สามารถคิดวิจารณญาณได้เมื่อต้องการถามคำถาม และค้นหาคำตอบของคำถาม โดยตั้ง สมมติฐาน และรวบรวมข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานนั้น การคิดแบบวิจารณญาณแสดงออก ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- แยกความจริงออกจากความคิดเห็นได้
- สรุปจากข้อมูลที่ให้ไว้อย่างถูกต้อง
- บอกได้ว่าข้อตกลงเบื้องต้นที่อยู่เบื้องหลังการสรุปคืออะไร
- แสดงได้ถึงข้อจำกัดของข้อมูล

ดิวอี้ (Dewey, 1955 : 30) ได้อธิบาย ความคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นการพิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ต่อความเชื่อมั่น หรือความรู้ต่างๆ โดยอาศัยหลักฐานสนับสนุน รวมทั้ง ข้อสรุปอื่นๆ ที่มาเกี่ยวข้องกับขอบเขตของเรื่องนั้นๆ

สรวงศ์ โค้วตระกูล (2544 : 326) ได้อธิบายความคิดอย่างมีวิจารณญาณว่า การคิด อย่างมีวิจารณญาณ เป็นการคิดที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด ในสังคมประชาธิปไตย ในสมัย สารสนเทศเพื่อจะเป็นผู้ที่มีความฉลาดรับข้อมูลข่าวสารที่มาจากสื่อมวลชนต่างๆ และเพื่อเป็น ผลเมืองดีมีการตัดสินใจที่ฉลาด ถูกต้อง และรวดเร็ว

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 พระสูตรต้นคปิฎกอังคตตรนิกายติกนิบาตเกสปุตตสูตร (2541 : 179) พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการใช้วิจารณ์ญาณ หรือวิมังสา ในการเชื่อสิ่งต่างๆ อันเป็นคุณธรรมให้ผู้เรียนเป็นคนมีเหตุผล ดังในบท เกสปุตตสูตร (กาลามสูตร) ว่าด้วย มิให้เชื่อ โดยอาการ 10 อย่าง ประกอบด้วย

มา อนุสสเวนะ	อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา หรืออย่าเชื่อ ตามเขา
มา ปริมปรายะ	อย่าเชื่อโดยถือว่าเป็นของดั้งเดิม หรือเป็นของเก่า
มา อิติกิริยะ	อย่าเชื่อโดยตื่น ข่าวลือ
มา ปิฎะกะสัมปทาเนนะ	อย่าเชื่อโดยอ้างตำราหนังสือ หรือถือบันทึก
มา ตักกะเหตุ	อย่าเชื่อโดยนึกเอา
มา นะยะเหตุ	อย่าเชื่อโดยคาดคะเน หรือเดาเอา
มา อาการะปริวิตักเกนะ	อย่าเชื่อโดยตรึกตรองตามอาการ หรือความน่าจะเป็น
มา ทิฏฐินิฆมานักขันติยา	อย่าเชื่อโดยความพอใจ หรือเพราะเห็นพ้อง
มา ภัพพะรูปะตายะ	อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้ หรือต้องชะตา
มา สมโณ โน ครุติ	อย่าเชื่อโดยเห็นว่าเป็นอาจารย์ของเรา

อัตตนาเว ชาเนยยาถะ แต่ให้เฝ้าศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจนเห็นจริงรู้จริงแล้วจึงเชื่อสรุปว่า ความคิดวิจารณ์ญาณเป็นความสามารถในการใช้ปัญหาตัดสิน หรือประเมิน เรื่องราวต่างๆ ในการหาความสัมพันธ์ของเหตุ และผล เพื่อสรุปเป็นข้อยุติตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ในกระบวนการเรียนการสอน หรือกระบวนการแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความคิดวิจารณ์ญาณโดยตรง เนื่องจากการเรียนการสอนที่มีสมรรถภาพนั้นถือว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้วิธีการเรียน การแก้ไขปัญหาอุปสรรคได้ด้วยตนเอง สามารถค้นหาข้อเท็จจริง ในความรู้ได้ตลอดจนรู้จักใช้ความคิดแบบมีเหตุผลมีผลของตนเอง ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสุข แก่ตนเองและผู้อื่นได้

ในพระไตรปิฎก มีพุทธสุภาษิตว่า ภิกษุทั้งหลาย วิมุตติอันไม่มีวิมุตติอื่นยิ่งกว่าเราบรรลุแล้ว ได้ทำให้แจ้งแล้ว ด้วยการกระทำในใจโดยแยบคาย ด้วยความเพียรอันชอบโดยแยบคาย (โยนิโสสัมมปปธานา) ในหนังสือพุทธธรรมของพระราชวรมุนี (2525 : 621) ได้อธิบายปัจจัย การเสริมสร้างสัมมาทิฐิ โดยมีโยนิโสมนสิการ ดังนี้ 1) ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอนแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ติงาม ถูกต้องเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร 2) โยนิโสมนสิการ นั้นมีพุทธพจน์ที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ปรากฏอยู่มากมาย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการ เช่น “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้นถึงที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้นเป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ของภิกษุ คือความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจ โดยแยบคาย ฉะนั้นเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจ โดยแยบคายพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 จักกระทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หมายความว่า โยนิโสมนสิการ การทำใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิด เป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่ง นั้นๆ และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นแล้วสืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือ ปัญหา นั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอา ความรู้สึกด้วยตัณหา อุปาทานของตนเข้าจับ ซึ่งโดยสรุปการคิดแบบโยนิโสมนสิการ มี 2 คือ

- 1) โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความเข้าใจตามเป็นจริงตรงกับ สภาวะแท้ๆ เน้นขจัดอวิชชาเป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิเป็นโยนิโสมนสิการระดับสังคม
- 2) โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นการสกัด หรือข่มตัณหาเป็นเครื่องนำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิเป็นโยนิโสมนสิการระดับจริย ธรรม (พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2541 : 237 - 273) การเรียนรู้อันเกิดจากประสบ การณ์ตรงของผู้เรียน (โยนิโสมนสิการ) นี้เกิดขึ้นภายในตนเอง และทำให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เข้าใจชีวิตความเป็นไปตลอดเวลา การเกิดขึ้นมีทั้งการเกิดขึ้นภายในความคิดตลอดถึงที่เกิดขึ้นใน ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยตลอดชีวิตของมนุษย์คงเป็นเรื่องของการศึกษา และการ ศึกษาเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุด ทั้งการศึกษาดนเองในด้านความคิด ความเชื่อ รวมถึงความสัมพันธ์ กับสรรพสิ่งภายนอก สิ่งที่สำคัญก็คือ การศึกษาชีวิตนั้นไม่ใช่สักแต่ว่าศึกษาไปเฉย ๆ หากแต่ ต้องศึกษาเรียนรู้ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง มีการฝึกฝนพัฒนาตามลำดับ จึงได้ชื่อว่าเป็นการ ศึกษาชีวิตอย่างถูกต้อง วิธีชีวิตในพระพุทธศาสนานั้นคือการศึกษา เพราะวิถีชีวิต เรียกว่า มรรคและการพัฒนาชีวิตนั้นเป็นสิกขา คือ เป็นการศึกษา...ปัจจุบันมีคำว่า Lifelong education แปลว่า การศึกษาตลอดชีวิต พระพุทธศาสนาถือว่า การศึกษานั้น คือ ชีวิต และต้องเป็นชีวิตที่ ดำเนินอย่างถูกต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาจึงจะเป็นการศึกษา (พระธรรมปิฎก. 2531 : 45) ในส่วนของปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิก็มีอยู่ 2 เช่นกัน คือ อาศัยปัจจัยนอกที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ และอาศัยปัจจัยภายในที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงภายในที่ถาวร

ความสำคัญของอิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต

การพัฒนาพระนิสิตนั้น เป็นการปรับฐานความคิดหรือกระบวนทัศน์ ที่ระบบการศึกษา ให้มีการพัฒนาเป็นหลักการที่ดี เพื่อสนองต่อการพัฒนาพระนิสิต มีเป้าหมายในการพัฒนา ให้เป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ร่วมในสังคมอย่างเป็นสุข สร้างองค์ความรู้ให้เป็นที่พึ่งพาได้รวมทั้ง สร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้พระนิสิตเล่าเรียนโดยมีอิทธิบาท 4 มีฉันทะ พอใจชอบในการเรียนรู้นั้น มีวิริยะ มีความเพียร มีจิตตะ รับผิดชอบต่อการเรียน มีวิมังสา ไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ ทดลองให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป (พระธรรมปิฎก. 2536 : 6) การพัฒนาอุดมศึกษา จึงมีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาอุดมศึกษาทั้งระบบ ให้ประกอบด้วยสถาบัน การศึกษาชั้นสูงที่มีคุณภาพสามารถผลิต และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับกลาง และระดับสูงที่มีคุณภาพทัดเทียมนานาชาติเป็นแหล่งรวมของผู้ทรงคุณวุฒิ สามารถชี้นำ และผลักดันการ พัฒนาประเทศให้เป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนฐานองค์ความรู้มากยิ่งขึ้น เพื่อสร้าง เศรษฐฐานะความมั่งคั่งความกินดีอยู่ดีของคน และชุมชนของประเทศชาติ การที่จะพัฒนาไปสู่จุด นั้นได้ มหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องนำ พระนิสิต สังคมชุมชนไปสู่สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียน รู้ที่ดีของบุคคลในชาติให้มีความเชื่อ ความผูกพัน และยอมรับว่า บุคคลจำเป็นต้องผ่านกระบวนการ การศึกษา ผูกพัน และการฝึกอบรมที่มีคุณภาพ และประสิทธิภาพเพื่อมุ่งไปสู่การเรียนรู้ตลอด ชีวิต อันจะเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างฐานะกำลังคนให้มีจำนวนมาก และมีคุณภาพที่เหมาะสม และพอเพียง สังคมแห่งการเรียนรู้จึงเป็นสังคม ที่พัฒนาให้คนคิดเป็น ทำเป็น มีนวัตกรรม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ถือว่าเป็นต้นทุนทางปัญญา มีคุณธรรมและจริยธรรม มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีการพัฒนาการศึกษาที่ดีนั้น พระธรรมปิฎก (2536 : 143) ได้สรุปหน้าที่ของการศึกษาในความหมายดังนี้ 1) ฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติ ต่อชีวิต หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข 2) ฝึกสอนให้คนรู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทาง ออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่น และแก่สังคม 3) พัฒนาคนให้รู้ จักแสวงหาและเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัยไร้การเบียดเบียน และ พร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น และแก่สังคม 4) พัฒนาคนให้ พร้อมและมีความสามารถบางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่นและแผ่ขยายความสุข ออกไปในสังคม อิทธิบาท 4 นี้ มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจเพียงอย่างเดียว ก็ไม่สร้างผลแห่งความสำเร็จของการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอ ใจแล้วพยายามขวนขวาย หาความรู้บ่อยๆ โดยไม่เลิกกลางคัน มีความเพียร พิจารณาหาข้อ บกพร่องในการเรียน แล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียน ลด ละ เลิก สิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อการเรียน เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ในการศึกษาเล่าเรียนต้องศึกษาหลักของอิทธิบาทมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. **ฉันทะ** หมายถึง ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มองเห็น การเรียนที่ยากเป็นเรื่องง่าย มีความรู้สึกที่อยากรู้ในเนื้อหาวิชาที่เรียน กล่าวคือมีความพอใจที่จะรู้ รักในการเรียนรู้

2. **วิริยะ** หมายถึง ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ดังนั้น เมื่อมีฉันทะแล้ว ความเพียร หรือความกล้าก็เกิดขึ้น พร้อมทั้งจะตั้งใจเล่าเรียนหาความรู้ มีความขยัน อดทน ในการเรียน โดยไม่ทอดทิ้ง

3. **จิตตะ** หมายถึง ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในการศึกษาเล่าเรียน และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดที่จดจ่อ หรือมีจิตผูกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยจากการเล่าเรียน หรือการทำสิ่งอื่น ๆ โดยไม่ละทิ้งเสียในระหว่างกัน

4. **วิมังสา** หมายถึง ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ไตร่ตรอง ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน หรือปัญหาในการเรียนนั้นมีการวางแผน วัดผล ประเมินผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงการศึกษาเล่าเรียนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ

พระนิสิตที่ต่างสถานภาพ คณะ และชั้นปีที่เรียนย่อมมีอิทธิบาทที่แตกต่างกันไป พฤติกรรมที่แสดงออกมา ซึ่งวัดกัน. (Watson อ้างใน พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. 2542 : 92) ถือว่าการเรียนรู้อาจเกิดขึ้นเพราะมีการวางเงื่อนไข และการที่พฤติกรรมใดจะมีความเข้มข้นรุนแรงนั้น มิใช่เป็นเพราะรางวัล หรือการเสริมแรงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะการเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสิ่งเร้า คือ สิ่งที่กระตุ้นให้พระนิสิตมีความต้องการเรียนรู้ มีอิทธิบาทสมบูรณ์ก็เพราะสิ่งเร้าทั้งภายใน และภายนอกที่ทำให้พระนิสิตมีแรงกระตุ้นที่จะเรียนรู้ มีสิ่งกระตุ้นที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ แรงจูงใจที่เรียกภาษาพุทธศาสนาว่า ฉันทะ ความพอใจหรือความต้องการ มีความสัมพันธ์กับความเพียรพยายาม (วิริยะ) สนใจในการศึกษาหาความรู้โดยต่อมิเห็นแก่ความอยากลำบาก คือ ตั้งใจเรียนรู้ (จิตตะ) และ การหาวิธีการหรือพิจารณาหา (วิมังสา) สิ่งที่เกี่ยวข้องต่อการเรียน สิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องต่อการเรียนรู้ ทำให้ตนเองสำเร็จการศึกษาได้เพราะมีสิ่งเร้า ซึ่งสอดคล้องกับ มาสโลว์ (Maslow 1954 : 19) ได้เสนอทฤษฎีลำดับขั้นพัฒนา โดยกล่าวถึงว่า ความต้องการของมนุษย์จะมีการพัฒนาการไปตามลำดับขั้นโดยเริ่มจากความต้องการต่ำสุด ไปจนกระทั่งความต้องการสูงสุดมีขั้นตอนดังต่อไปนี้คือ

1. ความต้องการด้านสุนทรียะ
2. ความต้องการที่จะรู้และเข้าใจ
3. ความต้องการที่จะเกิดความรู้สึกตระหนักแท้ในตนเอง
4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง
5. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ
6. ความต้องการความปลอดภัย
7. ความต้องการทางกาย

พระนิสิตมีความต้องการทางด้านร่างกาย ได้แก่ ความต้องการเพื่อตอบสนอง ความหิว ความกระหายเป็นความต้องการขั้นแรกสุด มีความต้องการด้านความปลอดภัยจากอันตราย ได้แก่ ความต้องการความปลอดภัยเหมือนกับบุคคลทั่วไป แต่พระนิสิตมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คือ พระธรรม ปราศจากความกลัว การสูญเสีย หรือภัยอันตรายทั้งปวง เป็นความต้องการที่เกิดขึ้น เมื่อความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว และความต้องการความรักหรือความห่วงใย เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นหลังจากที่ความต้องการสองขั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการในขั้นที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นความต้องการที่จะสัมพันธ์กับคนอื่นในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น เพื่อนๆ ญาติ เป็นต้น ความต้องการความนิยมนับถือในตนเอง เป็นความต้องการขั้นสูงขึ้นในขั้นนี้ คนเราจะมีความต้องการยอมรับพอใจและภูมิใจในตนเอง ความต้องการความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน และความสมหวังในสิ่งที่มุ่งหวังไว้ การที่พระนิสิตปรารถนาที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเอง ให้เจริญงอกงาม ศึกษาเล่าเรียนเพราะอยากรู้ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถต่อไป เมื่อเกิดการตอบสนองความต้องการในลำดับหนึ่งแล้ว และกำลังตอบสนองความต้องการอยู่ ความต้องการลำดับที่สามก็จะพัฒนาขึ้นและจะเป็นเช่นนี้ไปจนถึงขั้นสูงสุดซึ่งสอดคล้องกับ เอนกกุล กรีนแสง (2515 : 92) ได้อธิบายไว้ว่า จันทะ หรือการจูงใจ (Motivation) หมายถึง พลังกระตุ้นที่ทำให้เกิดพฤติกรรม และควบคุมแนวทางของพฤติกรรมแรงกระตุ้น (Drive) ให้คนเราแสดงพฤติกรรมต่างๆ นั้นอาจแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ 1) แรงจูงใจทางร่างกาย (Physiological Motives) เป็นแรงจูงใจที่เนื่องมาจากความต้องการทางร่างกาย เช่น ความหิว ความกระหาย การพักผ่อน การขับถ่าย ความต้องการทางเพศ เป็นต้น พฤติกรรมของทารกแรกเกิดมักจะเป็นพฤติกรรมที่เนื่องจากแรงจูงใจทางร่างกายเป็นส่วนใหญ่ 2) แรงจูงใจทางสังคม (Social Motives) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น ในขั้นแรกทารกจะร้องไห้เมื่อหิวหรือไม่สบายอันเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจทางร่างกาย แต่เมื่อร้องไห้แล้ว มีผู้มาจัดการให้ความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองก็เกิดความพอใจขึ้น เมื่อเด็กมีประสบการณ์มากขึ้นรู้ว่าถ้าร้องไห้จะมีคนมาหา การร้องไห้ครั้งหลังๆ อาจไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจทางร่างกายก็ได้เด็กอาจไม่ยอมอยู่ตามลำพัง นี่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังจากความต้องการทางสังคม 3) แรงจูงใจส่วนบุคคล (Personal Motives) แรงจูงใจประเภทนี้เป็นแรงจูงใจที่พัฒนาขึ้นในตัวเราซึ่งแตกต่างกันไป แรงจูงใจส่วนบุคคลมีรากฐานมาจากความต้องการทางร่างกายและความต้องการทางสังคม ประกอบกัน แต่ความรุนแรงจะมากน้อยไม่เท่ากัน เช่น ในเรื่องความต้องการสะสมสิ่งของต่างๆ นั้น บางคนแสดงออกในรูปการสะสมทรัพย์ บางคนสะสมสิ่งของ บางคนต้องการที่เรียนรู้สิ่งต่างๆ

พระนิสิตที่เป็นวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นระยะขยายแนวความคิดในรูปแบบต่างๆ ที่ได้พัฒนามาแล้วตั้งแต่วัยรุ่น เป็นช่วงเวลาที่ความสามารถทางสมองเจริญดีที่สุดในชีวิต การเรียนรู้ศิลปวิทยาต่างๆ จะทำได้เป็นอย่างดี ถ้าพระนิสิตตั้งใจจริงที่จะพัฒนาการทางสติปัญญาไปได้ลึกซึ้งกว้างไกลเพียงไร และในแง่ใดนั้นยังขึ้นอยู่กับพันธุกรรมโอกาสที่จะได้เรียนรู้ การฝึกฝน

ทักษะต่างๆ สิ่งแวดล้อมทางสังคม การงาน และครอบครัว เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่างกัน พระนิตติสามารถคิด นึกในสิ่งเล็กๆ ซึ่งได้มากขึ้นในทุกรูปแบบของความคิดตั้งแต่ระดับต้นๆ ไปจนถึงระดับสูงตามทฤษฎีของเพียเจต์มีแนวคิดที่เชื่อว่า บุคคลจะพัฒนาความคิดสติปัญญาขึ้น Formal Operation เต็มที่ในระยะปลายวัยรุ่น แต่ความเชื่อนี้ก็เริ่มล้าสมัย เนื่องจากว่า ช่วงพัฒนาการของสติปัญญาในระดับนี้ได้ยืดออกไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นในกลุ่ม ประชากรหลายวัฒนธรรม ส่วนสาเหตุนี้มีผู้ให้ เหตุผลว่าน่าจะมาจากสิ่งเหล่านี้ 1) วัยเด็กของเด็กทั่วโลกโดยเฉพาะเด็กในสังคมเมืองขยายช่วงยาวขึ้น 2) เด็กสมัยปัจจุบันได้รับการเรียน เพื่อเป็นผู้ฉลาดในการตอบแบบทดสอบประเภทต่างๆ มากกว่าเรียนเพื่อความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการวิชาและทักษะต่างๆ อย่างแท้จริง 3) เด็กขาดโอกาสปฏิบัติจริงในวิชาชีพที่เรียน 4) บุคคลมีความพร้อมที่จะเรียนรู้อย่างลึกซึ้งและฝึกฝนในวิชาการต่างๆ อย่างจริงจัง ในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น 5) เด็กหมกมุ่นกับความบันเทิงสนุกสนานมากกว่าฝึกฝนความสามารถทางสติปัญญา นอกจากนี้ก็มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางสติปัญญา และวิธีฝึกฝนซึ่งได้กล่าวถึงว่าในวัยผู้ใหญ่ตอนต้นนี้ บุคคลควรมีศักยภาพในการรู้ คิด และมีทักษะต่างๆ ในความคิดประเภทต่างๆ และการที่จะบรรลุเป้าหมายนั้นๆ ได้จะต้องมีทักษะในการคิดต่างๆ พระนิตติเป็นวัยที่มีการพัฒนาในส่วนต่างๆ เกือบจะสมบูรณ์เต็มที่ในด้านจิตใจในวัยนี้ มีการพัฒนาขึ้นอย่างมาก เพราะมีการปฏิบัติจิตตภาวนา เมื่อเทียบกับวัยรุ่น เกี่ยวกับการพัฒนาด้านจิตใจ สุชา จันทน์เอม (2540 : 30) ได้กล่าวไว้ว่าในวัยนี้จะมีเปลี่ยนแปลงทางจิตใจดังนี้ คือ 1) ความคิดเรื่องเวลาเจริญขึ้น คือในวัยนี้จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องเวลามากขึ้น หรือมีความรับผิดชอบเกี่ยวกับเวลาในการทำสิ่งต่างๆ มากขึ้น 2) สมารถคิดขึ้นคิดถึงอนาคตติดต่อกับปัจจุบัน และทำได้ดีคือคนในวัยนี้มีความคิดความอ่านที่มีเหตุผล และมีจิตใจที่มั่นคงมากขึ้น มีความคาดหวังในสิ่งที่พอที่จะเป็นไปได้ 3) สามารถคิด และเข้าใจคำจำกัดความอย่างนามธรรมได้ เนื่องจากมีวุฒิภาวะด้านสติปัญญาพร้อมเต็มที่แล้วนั่นเอง 4) ใช้ถ้อยคำได้ถูกต้องตามกาลเทศะ รู้ว่าคำไหนเป็นคำแสดง คำไหนเป็นคำสุภาพฉลาดคิดลึกซึ้งมีอหยาตัยเป็นไปตามวัฒนธรรม 5) ความสนใจในวรรณคดีเป็นไปตามแบบของตน รู้จักวิจารณ์วรรณกรรมที่ตนชอบ และไม่ชอบ 6) ปลุกฝัง "ความชำนาญ" ในสิ่งที่ตนมีความสามารถเป็นพิเศษ เนื่องจากวัยนี้เป็นวัยที่เริ่มทำงานอย่างจริงจังเพื่อสร้างฐานะทางครอบครัวของตนเอง 7) เลือกการประกอบอาชีพตามความสามารถ และความสนใจ 8) สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ และเผชิญกับความจริง เพราะวัยนี้เป็นวัยที่สามารถที่เข้าใจหลักความจริง และมีวุฒิภาวะด้านอารมณ์ที่พร้อมรับสถานการณ์ต่างๆ 9) สนใจงานสังคมต่างๆ และมีวิจรณ์ญาณที่จะรู้ว่าสิ่งใดควร หรือไม่ควรไปรวมด้วย อย่างไรก็ตาม เพราะวัยนี้เป็นวัยที่มีการปลุกฝังเกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรมมาในระดับที่เพียงพอที่จะรู้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร และสามารถเข้าใจหลักเหล่านั้นอันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องในสังคมต่อไป 10) รักนับถือผู้เป็นหัวหน้า และถ้าเป็นหัวหน้าก็จะวางตัวให้เป็นที่น่าเชื่อถือของลูกน้องได้เป็นข้อที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะพัฒนาการทางด้านจิตใจของบุคคลที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่

ตอนต้น พัฒนาการด้านอารมณ์ของพระนิสิตที่มีอายุน้อยมีความมั่นคงในด้านอารมณ์มากขึ้นกว่าวัยรุ่นก็เป็นผลมาจากพัฒนาการในด้านอื่นๆ ประกอบ และหากจะกล่าวถึงพัฒนาการด้านอารมณ์ก็พอที่นำมาแสดงดังที่ สุชา จันทน์เอม (2540 : 32) ได้กล่าวไว้ดังนี้ คือ 1) มีความอดทนที่จะเผชิญกับสิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ต่างๆ ได้ 2) รู้สึกขบขันในแง่ที่เห็นได้ยาก กล่าวคือ เมื่อเล็กๆ อาจเห็นว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องไม่น่าขบขัน แต่พอเข้าสู่วัยนี้มีความคิดอ่านดีขึ้น ก็จะมองเห็นแง่ขบขันนั้นได้ 3) มีความมั่นคง ไม่หวั่นไหวในอารมณ์ มีความเคร่งขรึมเพราะรับผิดชอบตัวเองได้แล้ว 4) ยอมรับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับตัวเองจากบุคคลอื่น และยินดีรับว่า ตนเองเป็นไปตามที่เขาว่านั้นยังสงสัยอยู่ว่าตนจะกระทำกิจให้ได้เทียบเท่ามาตรฐานหรือไม่ พัฒนาการทางด้านต่างๆ ของพระนิสิตไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย ด้านสติปัญญา ด้านจิตใจ ด้านอารมณ์ และด้านสังคม จัดได้ว่าเป็นพัฒนาการถึงระดับเกือบสมบูรณ์เต็มที่ เนื่องจากวัยนี้เป็นวัยเริ่มชีวิตอย่างผู้ใหญ่ พัฒนาการทางสติปัญญาขั้นสูงสุดสามารถศึกษาเล่าเรียนในวิทยาการต่างๆ ได้ทุกสาขา ตามความถนัดเฉพาะทางของตนระยะนี้เป็นระยะที่พระนิสิตเริ่มรู้จักตนเองดีขึ้น มีความสามารถในการใช้อิทธิบาท 4 แดกต่างกันไป ตามพัฒนาการของพระนิสิตแต่ละรูป ซึ่งสกินเนอร์ (อ้างใน พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. 2542 : 97) ได้จำแนกพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) พฤติกรรมที่เกิดเนื่องจากมีสิ่งเร้าภายนอกมากระตุ้นที่เรียกว่า Classical Conditioning learning ซึ่งมีลักษณะเป็นไปโดยอัตโนมัติ เป็นเรื่องของปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex Action) 2) พฤติกรรมที่เกิดจากผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำที่เรียกว่า Operant Conditioning Learning การเรียนรู้ชนิดนี้เกิดจากสิ่งเร้าภายในตัวผู้เรียน เป็นตัวกระตุ้น อยากเรียนเพื่อให้ตนเองมีความสุขสบายในวันข้างหน้า ฉะนั้น การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตก็เป็นอีกวิธีการหนึ่ง ที่ทำให้ พระนิสิตประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนได้

สรุปความว่า ทางแห่งความสำเร็จ ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า อิทธิบาท ในภาษาสันสกฤตคำว่า ความสำเร็จ ตรงกับคำว่า ฤทธิ์ ฉะนั้นคำว่า ฤทธิ์ จึงหมายถึง ความสำเร็จซึ่งพระพุทธศาสนาสอนเรื่องความสำเร็จมาจากตัวเราเอง มิใช่มาจากสิ่งอื่นใด ดังพระเมธีธรรมาภรณ์ (2536 : 5) ได้กล่าวไว้ว่า ความสำเร็จ

เป็นเรื่องของการเสาะหา	ไม่ใช่เกิดมาเป็น
เป็นเรื่องของการต่อสู้	ไม่ใช่นั่งดูดวง
เป็นเรื่องของการฟันฝ่า	ไม่ใช่ฟ้าบันดาล
เป็นเรื่องของความเชี่ยวชาญ	ไม่ใช่โชคช่วย
เป็นเรื่องของการฝึกฝน	ไม่ใช่บุญหล่นทับ
เป็นเรื่องของความสามารถ	ไม่ใช่วาสนา
เป็นเรื่องของพรแสวง	ไม่ใช่พรสวรรค์

การที่พระนิสิตแสวงหา ฝึกฝน อดทน พันฝ่า เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จแห่งชีวิต อิทธิบาท 4 นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อความสำเร็จของพระนิสิต คือ ประการแรกพระนิสิตต้องมีฉันทะ ท่านต้องการความสำเร็จในเรื่องอะไร ท่านจะต้องมีใจรักในเรื่องนั้นอยากเรียนหนังสือให้เก่ง ก็ต้องเลือกวิชาที่ตนรักเรียนกับอาจารย์ที่ตนชอบเรียนในสถาบันที่ถูกใจ ประการที่สอง พระนิสิตต้องมีวิริยะ ความเพียรพยายาม หรือการลงมือปฏิบัติด้วยความตั้งใจมีความเพียรพยายามที่ กระทำ หรือปฏิบัติสิ่งนั้นอย่างจริงจังคือทำให้ดีที่สุด มุ่งหวังสิ่งที่เป็นทางความสำเร็จในการเรียน ซึ่งเรียกว่า กัตตุกัมมยตาฉันทะ คือ ความพอใจในการเรียนให้สำเร็จอย่างดีที่สุด วิริยะ ยังมี ความหมายรวมถึง ความกล้าหาญ ที่จะเผชิญอุปสรรค มาจากคำว่า วีระ ที่แปลว่า กล้า เป็นคนที่กล้าไม่ทอดยถ่ต่อปัญหาและอุปสรรคหรือความยากลำบากต่างๆ ประการที่สาม พระนิสิตต้องมีจิตตะ หมายถึง เอาใจฝึกฝนสิ่งที่ทำๆ อะไรก็จดจ่ออยู่กับเรื่องนั้น เป็นคนมีวิญญานแห่งความรับผิดชอบได้รับมอบหมายงานใดแล้ว ก็มุ่งมั่นทำให้สำเร็จโดยไม่ละทิ้งกลางคัน ประการสุดท้าย พระนิสิตต้องมีวิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน เมื่อคนเรามีความพอใจ ความเพียรพยายาม และความตั้งใจจริงแล้ว อาจจะไม่สำเร็จเสมอไป ฉะนั้น พระนิสิตต้องมีวิมังสาใช้ ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบหมายถึงมองให้ยาวดีกว่ามองสั้น คือ มองให้ไกลไปถึงอนาคตที่ยังไม่มาถึงด้วยความคิดว่า หากพระนิสิตประสบกับสิ่งนั้น ทำอย่างไรมีวิธีการอย่างไรให้ลุล่วงไปด้วยดี กล่าวคือ พระนิสิตต้องมีความคิดว่า ตนเองต้องทำทุกสิ่งเพื่อให้ได้สิ่งเดียวที่ตนหวังไว้ซึ่ง อาจจะเป็นการสำเร็จการศึกษา ทำบางสิ่งหรือทำสิ่งหนึ่ง เพื่อให้ได้ทุกสิ่งตามที่ตั้งใจไว้ พร้อมทั้งแก้ปัญหาต่างๆ อย่างมีเหตุผลในภายใต้ความถูกต้อง เพื่อให้ถึงความสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้

การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้บรมสั่งสอน จัดการเล่าเรียนแก่กุลบุตร ในยุคปัจจุบัน วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน การจัดการศึกษาแบบตะวันตกมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาทั้งทางพระ และทางโลก ความแตกต่างของระบบการศึกษาของพระสงฆ์ และระบบการศึกษาของรัฐ เป็นเหตุให้พระในชนบทที่เข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ไม่กลับไปพัฒนาวัดทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรในชุมชน การแก้ปัญหาที่พระสงฆ์ควรมิภูมิปัญญา มีความประพฤติที่ดี มีหลักศีลธรรม เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนได้และต้องส่งเสริมบำรุงการศาสนศึกษาทั้งในทางทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้วัดมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร และสนับสนุนให้วัดมีบทบาททางการศึกษาต่อชุมชนในท้องถิ่น หรือสถานศึกษาทั่วไปซึ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 มีชื่อเดิมว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" และมีพระบรมราชโองการเปลี่ยน

นามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เมื่อ วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2439 โดยมีพระราชประสงค์จะให้ป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์เอง (ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 13. ร.ศ.115 : 265) การศึกษาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบันมีการจัดการเรียนการสอนระดับเตรียมอุดมศึกษา และระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เป็นสถานที่เล่าเรียนศึกษาของพระภิกษุ สามเณรของฝ่ายมหานิกาย และคฤหัสถ์ทั่วไป ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ แบ่งออกเป็น 4 คณะ (พุทธศาสนดรรชนีที่ 45. 2541 : 8-9) ดังนี้

1. คณะพุทธศาสตร์ หมายถึง คณะหนึ่งจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปัจจุบันเปิดดำเนินการสอนรวม 6 สาขาวิชา คือ

- 1.1 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
- 1.2 สาขาวิชาปรัชญา
- 1.3 สาขาวิชาภาษาสันสกฤต
- 1.4 สาขาวิชาศาสนา
- 1.5 สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์
- 1.6 สาขาวิชาอภิธรรม

2. คณะครุศาสตร์ หมายถึง คณะหนึ่งจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษา เน้นหนักในด้านวิชาการศึกษา ปัจจุบันเปิดดำเนินการสอนรวม 5 สาขาวิชา คือ

- 2.1 สาขาวิชาเอกจริยศึกษา
- 2.2 สาขาวิชาการสอนภาษาไทย
- 2.3 สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
- 2.4 สาขาวิชาสังคมศึกษา
- 2.5 สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

3. คณะมนุษยศาสตร์ หมายถึง คณะหนึ่งจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาเน้นหนักในด้านวิชาการมานุษยสังเคราะห์ศาสตร์ ปัจจุบันเปิดดำเนินการสอนรวม 4 สาขาวิชา คือ

- 3.1 สาขาวิชาภาษาอังกฤษ
- 3.2 สาขาวิชาภาษาไทย
- 3.3 สาขาวิชาพุทธจริยา
- 3.4 สาขาวิชาประวัติศาสตร์

4. คณะสังคมศาสตร์ หมายถึง คณะหนึ่งจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดตั้งขึ้นเพื่อการศึกษาเน้นหนักในด้านวิชาการสังคมศาสตร์ ปัจจุบันเปิดดำเนินการสอนรวม 4 สาขาวิชา คือ

- 4.1 สาขาวิชารัฐศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ)
- 4.2 สาขาวิชารัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง)
- 4.3 สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
- 4.4 สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ระดับบัณฑิตวิทยาลัยได้เปิดการเรียนการสอนมีดังนี้ คือ

- 1. ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ปัจจุบันเปิดดำเนินการสอน 2 สาขาวิชา คือ
 - 1.1 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 - 1.2 สาขาวิชาปรัชญา
- 2. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มี 4 สาขาวิชา คือ
 - 2.1 สาขาวิชาบาลี
 - 2.2 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 - 2.3 สาขาวิชาปรัชญา
 - 2.4 สาขาวิชาธรรมนิเทศ

สรุปความว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย มีความเป็นเลิศทางวิชาการพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เป็นคลังแห่งความรู้ที่ทันสมัย ทั้งทรัพยากรบุคคลได้แก่ คณาจารย์ผู้มีความรู้ ความสามารถในด้านวิชาการปรัชญาศาสนา และมีเทคโนโลยีสารสนเทศที่ให้ความรู้ อันทันสมัย และทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก มีการปฏิรูปการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ที่ทันสมัย เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพที่จะแข่งขันด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนากับนานาชาติ เพื่อให้ทันต่อการแก้ปัญหา พัฒนาจิตใจของตนเอง และของผู้อื่นให้อยู่ร่วมกันโดยสันติภาพ และภราดรภาพในยุคโลกาภิวัตน์

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยได้กำหนดสาระสำคัญดังนี้ การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดกระทำข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย พระนิสิตชั้นปีที่ 1 ถึง ชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กำลังศึกษาอยู่ในปีการศึกษา 2545 ใน 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ จำนวน 378 รูป คณะครุศาสตร์ จำนวน 492 รูป คณะสังคมศาสตร์ จำนวน 424 รูป และคณะมนุษยศาสตร์ จำนวน 515 รูป รวมจำนวนทั้งสิ้น 1,809 รูป

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระนิสิตชั้นปีที่ 1 ถึง ชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กำลังศึกษาปีการศึกษา 2545 ใน 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ซึ่งได้มาโดยการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามตารางของยามาเน่ (Yamane, 1967 : 886-887) ที่ระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 328 รูป จากนั้นผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตามคณะที่ศึกษา ได้กลุ่มตัวอย่างดังแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามคณะที่ศึกษา

คณะที่ศึกษา	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
คณะพุทธศาสตร์	378	69
คณะครุศาสตร์	492	89
คณะสังคมศาสตร์	424	77
คณะมนุษยศาสตร์	515	93
รวม	1,809	328

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา
2. สร้างข้อคำถามเกี่ยวกับการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตแต่ละด้าน จากนั้นนำเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท และผู้เชี่ยวชาญจำนวน 6 ท่าน (ภาคผนวก ข) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของแบบสอบถาม และความชัดเจนของสำนวนภาษา
3. นำแบบสอบถามไปปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเพื่อปรับปรุงแก้ไขเสร็จแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโทอีกครั้งหนึ่ง
4. นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 50 รูป เพื่อหาค่าอำนาจจำแนกของแบบสอบถามเป็นรายข้อโดยใช้วิธีการหาค่าร้อยละ 25 ของกลุ่มสูง และร้อยละ 25 ของกลุ่มต่ำแล้วใช้การทดสอบค่าที (t-test) เพื่อคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนก ตั้งแต่ 1.71 ขึ้นไป เป็นข้อคำถามในการวิจัย (พวงรัตน์ ทวีรัตน์ 2540 : 132) ผลปรากฏว่า ได้ข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกตามเกณฑ์ที่กำหนด (ภาคผนวก ค)

5. หาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach. 1984 : 160) แบบสอบถามทั้งฉบับมีความเชื่อมั่นเท่ากับ .9545

6. เมื่อตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามเรียบร้อยแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท เพื่อพิจารณาปรับปรุงก่อนนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

ลักษณะของแบบสอบถาม

แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลส่วนตัวของพระนิสิตเกี่ยวกับคณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในด้านต่างๆ 4 ด้านคือ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และด้านวิมังสา แบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยผู้วิจัยกำหนดวิธีการให้คะแนน ดังนี้

เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติมากที่สุด	ให้คะแนน	5
เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติมาก	ให้คะแนน	4
เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติปานกลาง	ให้คะแนน	3
เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติน้อย	ให้คะแนน	2
เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติน้อยที่สุด	ให้คะแนน	1

ในการแปลความหมายของค่าคะแนนเฉลี่ย ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ ดังนี้ คือ

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 4.21 – 5.00 หมายความว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนในระดับมากที่สุด

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.41 – 4.20 หมายความว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนในระดับมาก

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.61 – 3.40 หมายความว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนในระดับปานกลาง

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.81 – 2.60 หมายความว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนในระดับน้อย

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 – 1.80 หมายความว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนในระดับน้อยที่สุด

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง โดยดำเนินงานตามขั้นตอนดังนี้

1. ขออนุญาตและแนะนำตัวจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อขอความอนุเคราะห์จาก อาจารย์ผู้สอนรายวิชาต่างๆ และเจ้าหน้าที่ของคณะพุทธศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะครุศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย
2. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง แบบสอบถามที่ส่งไป จำนวน 328 ฉบับ ได้รับคืน และมีความสมบูรณ์จำนวน 296 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 90.24
3. นำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติต่อไป
4. การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดโดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถามใช้วิธีแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ
2. ตามความมุ่งหมายข้อ 1 เพื่อศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)
3. ตามความมุ่งหมายข้อ 2 เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง ของการใช้อิทธิบาทในการเรียนของพระนิสิต ตามตัวแปร สถานภาพของพระนิสิต ใช้การทดสอบค่าที (t-test) ส่วนตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way Anova) ในกรณีที่พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงทำการทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีของเชฟเฟ (Scheffe') (Ferguson. 1981 : 190,308)

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. สถิติพื้นฐานได้แก่

11. ค่าร้อยละ (Percentage)
12. ค่าคะแนนเฉลี่ย (Arithmetic Mean)
13. ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. สถิติใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

- 2.1. หาค่าอำนาจจำแนก โดยการหาค่าร้อยละ 25 ของกลุ่มสูงและร้อยละ 25 ของกลุ่มต่ำ แล้วใช้ทดสอบค่าที่ วิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนก
- 2.2. การหาค่าความเชื่อมั่น ใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา ของครอนบาค

3. สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐาน

การทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยของตัวแปร สถานภาพของพระนิสิต ใช้การทดสอบค่าที่ ส่วนตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว ในกรณีที่พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงทำการทดสอบค่าคะแนนเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีของเชฟเฟ

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา จำแนกตามตัวแปรอิสระ คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพของพระนิสิต และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์ต่างๆ ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

n	แทน	จำนวนคนในกลุ่มตัวอย่าง
$\bar{X}$	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean)
S.D.	แทน	ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนน (Standard Deviation)
t	แทน	ค่าที่ใช้พิจารณาใน t-distribution
F	แทน	ค่าที่ใช้พิจารณาใน F-distribution
SS	แทน	ผลบวกกำลังสองของคะแนน (Sum of Squares)
MS	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ยของผลบวกกำลังสองของคะแนน (Mean Squares)
df	แทน	ระดับชั้นแห่งความเป็นอิสระ (Degree of freedom)
p	แทน	ค่าความน่าจะเป็นที่ค่าสถิติที่ใช้ทดสอบจะตกอยู่ในช่วงปฏิเสธสมมติฐาน
*	แทน	มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรอิสระที่ศึกษา โดยการแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ

ตอนที่ 2 การศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา วิเคราะห์โดยใช้ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตอนที่ 3 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา จำแนกตามตัวแปร สถานภาพของพระนิสิต วิเคราะห์ด้วยการทดสอบค่าที่ ส่วนตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว และทดสอบค่าความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยวิธีของเชฟเฟ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรอิสระที่ศึกษาโดยการแจกแจงความถี่และการหาค่าร้อยละ ปรากฏผลดังแสดงในตาราง 2

ตาราง 2 จำนวนและค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรอิสระที่ศึกษา

ตัวแปรอิสระที่ศึกษา	จำนวน (รูป) n = 296	ร้อยละ
1.คณะที่ศึกษา		
คณะพุทธศาสตร์	64	21.6
คณะครุศาสตร์	79	26.7
คณะสังคมศาสตร์	73	24.7
คณะมนุษยศาสตร์	80	27.0
2.ระดับชั้นปี		
ชั้นปีที่ 1	62	20.9
ชั้นปีที่ 2	117	39.5
ชั้นปีที่ 3	63	21.3
ชั้นปีที่ 4	54	18.2
3.สถานภาพของพระนิสิต		
สามเณร	223	75.3
พระภิกษุ	73	24.7
4.ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน		
ระดับสูง(มากกว่า 3.32 ขึ้นไป)	74	25.0
ระดับปานกลาง(ระหว่าง 2.66-3.32)	158	53.4
ระดับต่ำ(ต่ำกว่า 2.66)	64	21.6

ตอนที่ 2 การศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา วิเคราะห์ โดยหาค่าคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ผลปรากฏดังตาราง 3 – 7

ตาราง 3 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน

การใช้อิทธิบาท 4	n = 296		การแปลความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
ด้านฉันทะ	3.89	0.53	มาก
ด้านวิริยะ	3.68	0.60	มาก
ด้านจิตตะ	3.93	0.56	มาก
ด้านวิมังสา	3.99	0.58	มาก
รวม	3.86	0.51	มาก

จากตาราง 3 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.86, S.D. = 0.51$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านฉันทะ ($\bar{X} = 3.89, S.D. = 0.53$) ด้านวิริยะ ($\bar{X} = 3.68, S.D. = 0.60$) ด้านจิตตะ ($\bar{X} = 3.93, S.D. = 0.56$) และด้านวิมังสา ($\bar{X} = 3.99, S.D. = 0.58$) อยู่ในระดับมาก

ตาราง 4 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน
ของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ เป็นรายข้อ

ข้อที่	การใช้อิทธิบาท 4 ด้านฉันทะ	n = 296		การแปล ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
1.	ข้าพเจ้าชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ.....	4.39	0.67	มากที่สุด
2.	ข้าพเจ้าชื่นชอบบุคคลที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่เสมอ.....	4.38	0.69	มากที่สุด
3.	ข้าพเจ้าปรารถนาให้มีเวลาในแต่ละวันมากขึ้นเพราะมีสิ่งที่น่าสนใจ เรียนรู้อีกมากมาย.....	4.03	0.87	มาก
4.	ข้าพเจ้าจะดีใจมากเมื่อได้เรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่คาดหวังไว้..	4.40	0.70	มากที่สุด
5.	ข้าพเจ้ามีกำลังใจในการเรียนให้บรรลุผลสำเร็จ.....	4.12	0.87	มาก
6.	ข้าพเจ้าเห็นว่า การเรียนเป็นเรื่องสนุก.....	3.86	0.93	มาก
7.	ข้าพเจ้าเห็นว่า ยิ่งเรียนก็ยิ่งพบสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น.....	4.26	0.73	มากที่สุด
8.	ข้าพเจ้าวางแผนและปฏิบัติตามแผนการเรียนที่ได้กำหนดไว้....	3.62	0.94	มาก
9.	ข้าพเจ้าเตรียมอ่านหนังสือล่วงหน้าก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง.....	3.15	1.03	ปานกลาง
10.	ข้าพเจ้าเข้าเรียนตรงตามเวลาทุกครั้ง.....	3.57	0.95	มาก
11.	ในขณะที่เรียนข้าพเจ้าจะบันทึกประเด็นสำคัญของเรื่องที่เรียน...	3.64	0.85	มาก
12.	เมื่อเลิกเรียนข้าพเจ้าชอบที่จะใช้เวลาส่วนใหญ่ทบทวนเนื้อหาที่ ได้เรียนผ่านไป.....	3.17	1.03	ปานกลาง
13.	ข้าพเจ้ากระตือรือร้นที่จะทำงานที่อาจารย์มอบหมาย.....	3.88	0.90	มาก
14.	ข้าพเจ้ารู้สึกไม่สบายใจเมื่อขาดเรียน.....	4.06	0.90	มาก
15.	ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจ ถ้าสามารถตอบคำถามของอาจารย์ได้.....	4.17	0.82	มาก
16.	ข้าพเจ้าชอบเข้าห้องสมุดค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆเมื่อมีเวลาว่าง..	3.67	0.89	มาก
17.	ถ้าหากสนใจเรียนรู้เรื่องใด ข้าพเจ้าจะหาเวลาค้นคว้าหาความรู้ จนได้ แม้จะมีการกิจมากมายก็ตาม.....	3.76	0.91	มาก
รวม		3.89	0.53	มาก

จากตาราง 4 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$, S.D. = 0.53) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ อยู่ในระดับมากที่สุด 4 ข้อ คือ ข้อ 1 ข้าพเจ้าชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ($\bar{X} = 4.39$, S.D. = 0.67) ข้อ 2 ข้าพเจ้าชื่นชอบบุคคลที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่เสมอ ($\bar{X} = 4.38$, S.D. = 0.69) ข้อ 4 ข้าพเจ้าจะตั้งใจมากเมื่อได้เรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่คาดหวังไว้ ($\bar{X} = 4.40$, S.D. = 0.70) และ ข้อ 7 ข้าพเจ้าเห็นว่า ยิ่งเรียนก็ยิ่งพบสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น ($\bar{X} = 4.26$, S.D. = 0.73) และพบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ อยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ คือ ข้อ 9 ข้าพเจ้าเตรียมอ่านหนังสือล่วงหน้าก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง ($\bar{X} = 3.15$, S.D. = 1.03) และ ข้อ 12 เมื่อเลิกเรียนข้าพเจ้าชอบที่จะใช้เวลาส่วนใหญ่ทบทวนเนื้อหาที่ได้เรียนผ่านไป ($\bar{X} = 3.17$, S.D. = 1.03) ส่วนข้ออื่นๆ อยู่ในระดับมาก

ตาราง 5 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน
ของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ เป็นรายข้อ

ข้อที่	การใช้อิทธิบาท 4 ด้านวิริยะ	n = 296		การแปล ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
18.	ข้าพเจ้าเป็นคนมีความมานะพยายามในการค้นคว้าหาความรู้....	3.82	0.77	มาก
19.	ข้าพเจ้าสามารถเรียนได้ดีทั้งในชั้นเรียนและเรียนด้วยตนเอง....	3.56	0.82	มาก
20.	ข้าพเจ้าหมั่นทบทวนบทเรียนทุกครั้งเมื่อมีเวลา.....	3.42	0.93	มาก
21.	ข้าพเจ้าพยายามทำงานส่งอาจารย์ให้เสร็จทันเวลา.....	4.10	0.84	มาก
22.	ข้าพเจ้าอ่านหนังสือทุกประเภท เมื่อมีเวลาว่าง.....	3.75	0.94	มาก
23.	ข้าพเจ้าเข้าร่วมฟังการบรรยายเรื่องต่างๆเพื่อเพิ่มเติมความรู้ นอกจากการเรียนในชั้นเรียน.....	3.52	0.99	มาก
24.	ข้าพเจ้าพยายามหาเวลาพูดคุยกับอาจารย์นอกชั้นเรียน.....	3.09	1.08	ปานกลาง
25.	ในชั้นเรียน ข้าพเจ้าพยายามมีส่วนร่วมในการเรียนให้มากที่สุดเท่าที่ จะสามารถทำได้.....	3.76	0.82	มาก
26.	ข้าพเจ้าชอบทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน.....	3.86	0.86	มาก
27.	ข้าพเจ้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท.....	3.72	0.90	มาก
28.	ข้าพเจ้าทบทวนบทเรียนกับเพื่อนๆเมื่อมีเวลา.....	3.35	1.00	ปานกลาง
29.	ข้าพเจ้าเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตร.....	3.46	1.07	มาก
30.	ข้าพเจ้าทำงานที่อาจารย์มอบหมายโดยไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง..	3.81	0.94	มาก
31.	ข้าพเจ้าพยายามค้นหาคำตอบในเรื่องที่ข้าพเจ้าสนใจ.....	4.09	0.80	มาก
32.	ข้าพเจ้าพยายามนำสิ่งที่เรียนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง.....	3.93	0.87	มาก
รวม		3.68	0.60	มาก

จากตาราง 5 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.68$, S.D. = 0.60) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ อยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ คือ ข้อ 24 ข้าพเจ้าพยายามหาเวลาพูดคุยกับอาจารย์นอกชั้นเรียน ($\bar{X} = 3.09$, S.D. = 1.08) และ ข้อ 28 ข้าพเจ้าทบทวนบทเรียนกับเพื่อนๆ เมื่อมีเวลา ($\bar{X} = 3.35$, S.D. = 1.00) ส่วนข้ออื่นๆ อยู่ในระดับมาก

ตาราง 6 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของ
พระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ เป็นรายด้าน

ข้อที่	การใช้อิทธิบาท 4 ด้านจิตตะ	n = 296		การแปล ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
33.	ข้าพเจ้าตั้งใจเรียนอย่างสม่ำเสมอทุกวิชา.....	3.85	0.87	มาก
34.	ข้าพเจ้าชอบทำข้อสอบประเภทที่ต้องคิดวิเคราะห์.....	3.68	0.92	มาก
35.	ข้าพเจ้าเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้เสมอ.....	4.20	0.81	มาก
36.	ข้าพเจ้ามีสมาธิในขณะที่เรียนหรืออ่านหนังสือ.....	3.75	0.88	มาก
37.	ข้าพเจ้าไม่ทำงานแบบจับจดทึ่งๆ ขว้างๆ.....	3.70	0.90	มาก
38.	ข้าพเจ้าไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านจนเสียงาน.....	3.65	0.92	มาก
39.	ข้าพเจ้าสนใจเรื่องใดก็พยายามเรียนรู้สิ่งนั้นๆอย่างตั้งใจ.....	4.03	0.81	มาก
40.	ข้าพเจ้าแบ่งเวลาให้กับการเรียนมากกว่าทำอย่างอื่นในแต่ละวัน	3.75	0.89	มาก
41.	ข้าพเจ้าพร้อมที่จะเรียนรู้เสมอ.....	4.10	0.83	มาก
42.	ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะไม่ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน.....	4.26	0.82	มากที่สุด
43.	ข้าพเจ้ามุ่งมั่นกับการเรียนอย่างสม่ำเสมอ.....	4.08	0.84	มาก
44.	ข้าพเจ้ามั่นใจในความรู้ความสามารถของตนเอง.....	3.99	0.81	มาก
45.	ข้าพเจ้าคิดว่า การเรียนในชั้นเรียนให้ผลคุ้มค่ากับเวลา.....	3.82	0.86	มาก
46.	ข้าพเจ้าคิดว่า การเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ดีควรเกิดจากความร่วมมือระหว่างอาจารย์และนักศึกษา.....	4.25	0.79	มากที่สุด
รวม		3.93	0.56	มาก

จากตาราง 6 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.93$, S.D. = 0.56) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ อยู่ในระดับมากที่สุด 2 ข้อ คือ ข้อ 42 ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะไม่ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน ($\bar{X} = 4.26$, S.D. = 0.82) และ ข้อ 46 ข้าพเจ้าคิดว่า การเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ดีควรเกิดจากความร่วมมือระหว่างอาจารย์และนักศึกษา ($\bar{X} = 4.25$, S.D = 0.79) ส่วนข้ออื่นๆ อยู่ในระดับมาก

ตาราง 7 ค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน
ของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมangsa เป็นรายด้าน

ข้อที่	การใช้อิทธิบาท 4 ด้านวิมangsa	n = 296		การแปล ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
47.	การเรียนเรื่องยากไม่เป็นปัญหา ถ้าหากว่าเรื่องนั้นน่าสนใจ สำหรับข้าพเจ้า.....	4.11	0.82	มาก
48.	ข้าพเจ้าหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่องของงานที่ตนทำเพื่อนำมา ปรับปรุงแก้ไข.....	3.85	0.85	มาก
49.	ในการปฏิบัติศาสนกิจ ข้าพเจ้าพิจารณาข้อบกพร่องของตนเอง แล้วแก้ไขทุกครั้ง.....	3.81	0.85	มาก
50.	เมื่อมีปัญหาเรื่องการเรียนข้าพเจ้าขอให้ผู้รู้ช่วยแก้ไข.....	3.81	0.92	มาก
51.	ข้าพเจ้าสามารถวินิจฉัยด้วยตนเองได้ว่าการเรียนรู้เรื่องใด เรื่องหนึ่งเพิ่มเติมหรือไม่.....	3.76	0.86	มาก
52.	ข้าพเจ้ากำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนอย่างชัดเจน.....	3.68	0.89	มาก
53.	เมื่อมีข้อสงสัยในสิ่งที่เรียนข้าพเจ้าจะพยายามค้นหาคำตอบด้วย ตนเอง.....	3.88	0.86	มาก
54.	ข้าพเจ้าเชื่อว่า คนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต.....	4.37	0.87	มากที่สุด
55.	ข้าพเจ้าเห็นว่า ปัญหาเป็นสิ่งที่ทำลายมากกว่าเป็นสัญญาณให้ หยุดทำ.....	4.03	0.97	มาก
56.	ข้าพเจ้าเห็นว่า คนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้หลายวิธี.....	4.31	0.79	มากที่สุด
57.	ข้าพเจ้าเห็นว่ายิ่งเรียนมากก็ยิ่งพบกับสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น.....	4.39	0.81	มากที่สุด
รวม		3.99	0.58	มาก

จากตาราง 7 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิมangsa โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = 0.58) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิมangsa อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ข้อ คือ ข้อ 54 ข้าพเจ้าเชื่อว่า คนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = 0.87) ข้อ 56 ข้าพเจ้าเห็นว่า คนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้หลายวิธี ($\bar{X} = 4.31$, S.D. = 0.79) และ ข้อ 57 ข้าพเจ้าเห็นว่ายิ่งเรียน มากก็ยิ่งพบกับสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น ($\bar{X} = 4.39$, S.D. = 0.81) ส่วนข้ออื่นๆ อยู่ในระดับมาก

ตอนที่ 3 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา จำแนกตาม
ตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลปรากฏดังตาราง
8 - 26

ตาราง 8 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามคณะที่ศึกษา

การใช้ อิทธิบาท 4	ความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p
ด้านฉันทะ	ระหว่างกลุ่ม	3	6.46	2.15	7.91	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	79.44	0.27		
	รวม	295	85.90			
ด้านวิริยะ	ระหว่างกลุ่ม	3	10.21	3.40	10.28	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	96.60	0.33		
	รวม	295	106			
ด้านจิตตะ	ระหว่างกลุ่ม	3	8.30	2.76	9.55	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	84.59	0.29		
	รวม	295	92.90			
ด้านวิมังสา	ระหว่างกลุ่ม	3	6.56	2.18	6.67	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	95.68	0.32		
	รวม	295	102			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	3	7.609	2.53	10.47	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	70.71	0.242		
	รวม	295	78.32			

จากตาราง 8 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะที่ต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะที่ต่างกัน มีการใช้อิทธิบาททั้ง 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงทำการทดสอบเป็นรายคู่โดยใช้วิธีของเซฟเฟ่ ปรากฏผลดังตาราง 9 - 13

ตาราง 9 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่

คณะที่ศึกษา	$\bar{X}$	คณะพุทธศาสตร์	คณะครุศาสตร์	คณะสังคมศาสตร์	คณะมนุษยศาสตร์
		4.15	3.80	3.69	3.85
คณะพุทธศาสตร์	4.15		*	*	*
คณะครุศาสตร์	3.80				
คณะสังคมศาสตร์	3.69				
คณะมนุษยศาสตร์	3.85				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 9 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกับ พระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 10 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่

คณะที่ศึกษา	$\bar{X}$	คณะพุทธศาสตร์ 4.15	คณะครุศาสตร์ 3.87	คณะสังคมศาสตร์ 3.74	คณะมนุษยศาสตร์ 3.82
คณะพุทธศาสตร์	4.15		*	*	*
คณะครุศาสตร์	3.87				
คณะสังคมศาสตร์	3.74				
คณะมนุษยศาสตร์	3.82				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 10 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 11 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่

คณะที่ศึกษา	$\bar{X}$	คณะพุทธศาสตร์	คณะครุศาสตร์	คณะสังคมศาสตร์	คณะมนุษยศาสตร์
		3.99	3.59	3.46	3.72
คณะพุทธศาสตร์	3.99		*	*	*
คณะครุศาสตร์	3.59				
คณะสังคมศาสตร์	3.46				
คณะมนุษยศาสตร์	3.72				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 11 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 12 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่

คณะที่ศึกษา		คณะพุทธศาสตร์	คณะครุศาสตร์	คณะสังคมศาสตร์	คณะมนุษยศาสตร์
	$\bar{X}$	4.24	3.83	3.79	3.92
คณะพุทธศาสตร์	4.24		*	*	*
คณะครุศาสตร์	3.83				
คณะสังคมศาสตร์	3.79				
คณะมนุษยศาสตร์	3.92				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 12 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 13 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมangsa จำแนกตามคณะที่ศึกษา เป็นรายคู่

คณะที่ศึกษา		คณะพุทธศาสตร์	คณะครุศาสตร์	คณะสังคมศาสตร์	คณะมนุษยศาสตร์
	$\bar{X}$	4.25	3.95	3.82	3.99
คณะพุทธศาสตร์	4.25		*	*	
คณะครุศาสตร์	3.95				
คณะสังคมศาสตร์	3.82				
คณะมนุษยศาสตร์	3.99				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 13 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคณะพุทธศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิมangsa แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ และ คณะสังคมศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 14 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา

การใช้						
อิทธิบาท 4	ความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p
ด้านจันทะ	ระหว่างกลุ่ม	3	3.94	1.31	4.68	0.03
	ภายในกลุ่ม	292	81.96	0.28		
	รวม	295	85.90			
ด้านวิริยะ	ระหว่างกลุ่ม	3	7.25	2.41	7.09	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	99.56	0.34		
	รวม	295	106			
ด้านจิตตะ	ระหว่างกลุ่ม	3	5.65	1.88	6.30	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	87.24	0.29		
	รวม	295	92.90			
ด้านวิมังสา	ระหว่างกลุ่ม	3	3.48	1.16	3.34	0.18
	ภายในกลุ่ม	292	98.76	0.33		
	รวม	295	102			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	3	4.85	1.62	6.43	0.00
	ภายในกลุ่ม	292	73.46	0.25		
	รวม	295	78.32			

จากตาราง 14 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่
ระดับ .05 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจันทะ
ด้านวิริยะ และด้านจิตตะ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านวิมังสา
ไม่พบความแตกต่างกัน เมื่อพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงทำการทดสอบ
เป็นรายคู่โดยใช้วิธีของเชฟเฟ่ ปรากฏผลดังตาราง 15 - 19

ตาราง 15 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่

ระดับชั้นปีที่ศึกษา		ชั้นปีที่ 1	ชั้นปีที่ 2	ชั้นปีที่ 3	ชั้นปีที่ 4
	$\bar{X}$	3.75	3.87	3.75	4.11
ชั้นปีที่ 1	3.75				*
ชั้นปีที่ 2	3.87				*
ชั้นปีที่ 3	3.75				*
ชั้นปีที่ 4	4.11				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 15 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1
ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 16 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่

ระดับชั้นปีที่ศึกษา		ชั้นปีที่ 1	ชั้นปีที่ 2	ชั้นปีที่ 3	ชั้นปีที่ 4
	$\bar{X}$	3.80	3.87	3.80	4.12
ชั้นปีที่ 1	3.80				*
ชั้นปีที่ 2	3.87				*
ชั้นปีที่ 3	3.80				*
ชั้นปีที่ 4	4.12				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 16 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1
ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 17 การเปรียบเทียบการใช้สิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวินัยะ จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่

ระดับชั้นปีที่ศึกษา		ชั้นปีที่ 1	ชั้นปีที่ 2	ชั้นปีที่ 3	ชั้นปีที่ 4
	$\bar{X}$	3.50	3.68	3.59	3.98
ชั้นปีที่ 1	3.50				*
ชั้นปีที่ 2	3.68				*
ชั้นปีที่ 3	3.59				*
ชั้นปีที่ 4	3.98				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 17 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีที่ 4 มีการใช้สิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวินัยะ แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1
ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 18 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่

ระดับชั้นปีที่ศึกษา		ชั้นปีที่ 1	ชั้นปีที่ 2	ชั้นปีที่ 3	ชั้นปีที่ 4
	$\bar{X}$	3.82	3.95	3.79	4.19
ชั้นปีที่ 1	3.82				*
ชั้นปีที่ 2	3.95				
ชั้นปีที่ 3	3.79				*
ชั้นปีที่ 4	4.19				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 18 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1
และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 19 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมangsa จำแนกตามระดับชั้นปีที่ศึกษา เป็นรายคู่

ระดับชั้นปีที่ศึกษา		ชั้นปีที่ 1	ชั้นปีที่ 2	ชั้นปีที่ 3	ชั้นปีที่ 4
$\bar{X}$		3.91	4.04	3.86	4.17
ชั้นปีที่ 1	3.91				
ชั้นปีที่ 2	4.04				
ชั้นปีที่ 3	3.86				*
ชั้นปีที่ 4	4.17				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 19 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ใน
ชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิมangsa แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 3
อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 20 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามสถานภาพของพระนิสิต

การใช้อิทธิบาท 4	พระภิกษุ n = 223		สามเณร n = 73		t	p
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.		
ด้านนันทะ	3.94	0.52	3.73	0.55	2.81	0.00
ด้านวิริยะ	3.71	0.60	3.59	0.57	1.47	0.14
ด้านจิตตะ	3.97	0.54	3.80	0.60	2.29	0.02
ด้านวิมังสา	4.02	0.55	3.90	0.66	1.51	0.13
รวม	3.90	0.50	3.74	0.53	2.28	0.02

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 20 พระนิสิตที่มีสถานภาพแตกต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตที่มีสถานภาพต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านนันทะ และด้านจิตตะ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วน ด้านวิริยะ และด้านวิมังสา ไม่แตกต่างกัน

ตาราง 21 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

อิทธิบาท 4	ความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p
ด้านฉันทะ	ระหว่างกลุ่ม	2	3.18	1.59	5.64	0.00
	ภายในกลุ่ม	293	82.71	0.28		
	รวม	295	85.90			
ด้านวิริยะ	ระหว่างกลุ่ม	2	8.18	4.09	12.16	0.00
	ภายในกลุ่ม	293	96.62	0.33		
	รวม	295	106.81			
ด้านจิตตะ	ระหว่างกลุ่ม	2	6.70	3.35	11.38	0.00
	ภายในกลุ่ม	293	86.20	0.29		
	รวม	295	92.90			
ด้านวิมังสา	ระหว่างกลุ่ม	2	6.04	3.02	9.20	0.00
	ภายในกลุ่ม	293	98.19	0.32		
	รวม	295	102.24			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	2	5.72	2.86	11.55	0.00
	ภายในกลุ่ม	293	72.60	0.24		
	รวม	295	78.32			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 21 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการทดสอบเป็นรายคู่โดยใช้วิธีของเชฟเฟ ผลปรากฏดังตาราง 22 - 25

ตาราง 22 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เป็นรายคู่

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	ระดับสูง 3.82	ระดับปานกลาง 3.78	ระดับต่ำ 4.13
ระดับสูง	3.82			*
ระดับปานกลาง	3.78			*
ระดับต่ำ	4.13			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 22 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูงและระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 23 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เป็นรายคู่

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	ระดับสูง 3.86	ระดับปานกลาง 3.82	ระดับต่ำ 4.08
ระดับสูง	3.86			
ระดับปานกลาง	3.82			*
ระดับต่ำ	4.08			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 23 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลาง มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 24 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิริยะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เป็นรายคู่

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	ระดับสูง 3.62	ระดับปานกลาง 3.58	ระดับต่ำ 3.99
ระดับสูง	3.62			*
ระดับปานกลาง	3.58			*
ระดับต่ำ	3.99			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 24 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียน ด้านวิริยะ แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง และระดับปาน
กลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 25 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านจิตตะ จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เป็นรายคู่

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	ระดับสูง 3.90	ระดับปานกลาง 3.83	ระดับต่ำ 4.21
ระดับสูง	3.90			*
ระดับปานกลาง	3.83			*
ระดับต่ำ	4.21			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 25 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิต ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูงและระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

ตาราง 26 การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านวิมangsa จำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เป็นรายคู่

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	ระดับสูง 3.82	ระดับปานกลาง 3.78	ระดับต่ำ 4.27
ระดับสูง	3.93			*
ระดับปานกลาง	3.91			*
ระดับต่ำ	4.27			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 26 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำมีการใช้อิทธิบาท 4
ในการเรียน ด้านวิมangsa แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูงและระดับ
ปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ

1. ศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน จำแนกตามคณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพของพระนิสิต และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กำลังศึกษาในปีการศึกษา 2545 ใน 4 คณะ จำนวน 328 รูป
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 57 ข้อ ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ตามวิธีของไลเคิร์ต (Likert) แบบสอบถามทั้งฉบับ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .9545
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง แบบสอบถามที่ส่งไป จำนวน 328 ฉบับ ได้รับคืน และมีความสมบูรณ์จำนวน 296 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 90.24

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ
2. ศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

3. การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมและเป็นรายด้าน 4 ด้าน จำแนกตาม ตัวแปรสถานภาพของพระนิสิตใช้การวิเคราะห์ค่าที่ ส่วนตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ใช้การวิเคราะห์ค่าความแปรปรวนแบบทางเดียว และเมื่อพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีของเชฟเฟ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน 4 ด้าน คือ ด้านจันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ทั้งโดยรวมและเป็นรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก

2. การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกตามตัวแปร คณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพของพระนิสิตและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการศึกษาตัวแปร สรุปได้ดังนี้

2.1 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีสถานภาพต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระนิสิตที่มีสถานภาพต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจันทะ และจิตตะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านวิริยะ และด้านวิมังสาไม่แตกต่างกัน

2.2 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ศึกษาอยู่ในคณะวิชาต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท โดยรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านจันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

2.2.1 ด้านจันทะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่น ๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.2.2 ด้านวิริยะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิต คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่น ๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.2.3 ด้านจิตตะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิต คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.2.4 ด้านวิมังสา พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.3 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ศึกษาในชั้นปีต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 โดยรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

2.3.1 ด้านฉันทะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.3.2 ด้านวิริยะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.3.3 ด้านจิตตะ พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.3.4 ด้านวิมังสา พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.4 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

2.4.1 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลาง มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.4.2 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ แตกต่างกับพระนิสิตที่มี ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง และระดับ ปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.4.3 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง และระดับ ปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

2.4.4 พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิมังสา แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูง และระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนคู่อื่นๆ ไม่พบ ความแตกต่าง

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา โดยรวม และเป็นรายด้านพบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตใช้อิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นธรรมที่ให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์) หรือความสำเร็จ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่าง คือ ฉันทะ (พอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ(ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา(ความสอบสวนไตร่ตรอง) กล่าวคือพระนิสิตมีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน และใช้ปัญญาสอบสวนในการเรียนจึง ทำให้พระนิสิตประสบความสำเร็จในการเรียน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

1.1 ด้านฉันทะ จากการศึกษาพบว่า พระนิสิตใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตส่วนมากเห็นว่า การศึกษาเป็นปัจจัย สำคัญในการได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และได้เรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่คาดหวังไว้ตลอดจนเมื่อเรียน ไปแล้วยังพบสิ่งที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น ดังที่พุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้ให้ความหมายของ ฉันทะ คือพอใจในสิ่งที่ทำ รักในเรื่องที่อยากจะทำหรือที่อยากได้ผล และพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของฉันทะว่าคือความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรัก ในสิ่งที่ทำ มีแรงจูงใจ และพอใจ ใฝ่รัก ในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อนึ่งเมื่อพิจารณาในข้อคำถามแต่ละข้อยังพบอีกว่า พระนิสิตมีการเตรียมอ่านหนังสือล่วงหน้าก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง และ เมื่อเลิกเรียนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ทบทวนเนื้อหาที่ได้เรียนผ่านไป อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตเห็นว่าการเรียนต้องมีแรงจูงใจในการเรียน เกิดจากความรู้สึกของ บุคคลเมื่อรู้สึกเช่นใดก็จะแสดงพฤติกรรมตอบสนอง ดังที่มาลี จุฑา(2544 : 151 – 157)กล่าวว่า แรงจูงใจภายในหมายถึง แรงจูงใจที่เกิดจากภายในตัวบุคคล ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นให้บุคคล แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการ หรือตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ แรงจูงใจ ภายในมีความสำคัญมากกว่าแรงจูงใจภายนอก เพราะว่าแรงจูงใจภายในเกิดจากความรู้สึกของ

บุคคล เมื่อบุคคลรู้สึกเช่นใดก็จะแสดงพฤติกรรมตอบสนองความรู้สึกของตนเสมอ ส่วนแรงจูงใจภายนอกนั้นบุคคลอาจเกิดความรู้สึกเฉย ๆ ก็ได้ นอกจากนั้นมาสโลว์(Maslow 1954 : 19) ได้ศึกษาค้นคว้าความต้องการของมนุษย์หรือความพอใจที่เรียกว่า จันตะ พบว่า มนุษย์มีความต้องการของมนุษย์มากมายหลายอย่าง เช่น ความต้องการด้านสุนทรียะ ความต้องการที่จะรู้ และเข้าใจ ความต้องการที่จะเกิดความตระหนักแท้ในตนเอง ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง และความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ ความต้องการเหล่านี้ เป็นความต้องการที่มีอยู่ในตัวอุปาทานของมนุษย์ทุกคน

1.2 ด้านวิริยะ จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า พระนิสิต มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านวิริยะ อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตส่วนมากเห็นว่าพระนิสิตมีความมานะพยายาม ในการค้นหาความรู้ เรียนได้ดีทั้งในชั้นเรียนและเรียนด้วยตนเอง ตลอดจนเพิ่มเติมความรู้นอกจากเรียนในชั้นเรียน ซึ่งพุทธทาสภิกขุ (2518 : 90) ได้กล่าวถึงวิริยะ คือความเพียร กล่าวหาญที่จะบากบั่น สอดคล้องกับพระโสภณคณาจารย์ (2527 : 58)กล่าวว่า วิริยะ ความเพียร ประกอบกระทำสิ่งนั้น คำว่า “วิริยะ” บางทีแปลว่า กล่าวหาญด้วย ซึ่งหมายความว่าผลคือความสำเร็จ ไม่ว่าในเรื่องอะไรก็ตามจะไม่เกิดขึ้นแบบลอยๆ หรือด้วยแรงดลบันดาลจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่จะเกิดขึ้นด้วยความเพียรพยายามของบุคคลเหล่านั้น โดยไม่หวาดหวั่นต่ออุปสรรคอันตราย ความเหนื่อยยากลำบากและสิ่งที่เป็นข้าศึกทั้งหลาย อนึ่งเมื่อพิจารณาในข้อคำถาม แต่ละข้อยังพบอีกว่าพระนิสิตต้องมีความพยายามในการหาเวลาพูดคุยกับอาจารย์นอกชั้นเรียน และต้องมีเวลาทบทวนบทเรียนกับเพื่อนพระนิสิต มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์จำกัดอยู่ในวงแคบไม่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กับนักศึกษาสถาบันอื่น และมีข้อจำกัดในการจัดกิจกรรมเสริมความรู้บางอย่างอีกด้วยดังที่ แปลก สนธิรักษ์ (2500 : 249) กล่าวไว้ว่าความเพียรมีความจำเป็น 4 อย่าง คือ ต้องใช้ความเพียร ต้องบากบั่น มีน้ำใจเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อถอยต่อการงาน ไม่ทำหยุด ๆ ถ้าไม่อาศัยความเพียรงานนั้น ก็ยากเรื่อยไป ซึ่งตามหลักพุทธธรรมที่ท่านปัญญญา กล่าวไว้ว่า พุทธธรรมสอนให้มีความเพียรให้ก้าวไปข้างหน้า ให้มีความอดทนต่ออุปสรรคที่มาขัดขวางงานของคน ทรงสอนให้เป็นคนก้าวหน้า (ปัญญานันทมุนี. 2511 : 31)ซึ่งหลักนี้เป็นหลักตัดสินได้อย่างดี

1.3 ด้านจิตตะ จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า พระนิสิตมีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านจิตตะ อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตส่วนมากเห็นว่า การที่สนใจเรื่องใดก็พยายามเรียนรู้สิ่งนั้น ๆ อย่างตั้งใจ ตั้งใจเรียนอย่างสม่ำเสมอทุกวิชาและมีสมาธิในการเรียน หรืออ่านหนังสือ ซึ่งชโล อุกกภาชน์(2514 : 139) ได้กล่าวว่าจิตตะ หรือการเอาใจใส่ ผักไผ่ ต่อหน้าที่ หรือภารกิจที่ได้รับมอบหมายมาให้ปฏิบัติ ให้กิจการหรือภารกิจเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดยไม่ทอดทิ้ง หรือเฉื่อยชาต่อกิจการเหล่านั้น นอกจากนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (2522 : 380 – 383) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า จิตใจของเรานี้เหมือนดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่และไม่มีเครื่องรวมแสงก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่า ถ้านำเครื่องหุ้ม

ออกเสียงและมีเครื่องรวมแสง แสงสว่างก็มา และพุ่งไปทางเดียวกัน อันเทียบได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรรกะของใจต่างๆ มารบกวน เช่น ไม่เพเลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โง่งงว ง ซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ลังเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จิตใจก็จะมุ่งไปทางเดียว นี่แหละคือสมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟัง จะอ่าน จะเขียน เล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีเท่านั้น อนึ่ง เมื่อพิจารณาในข้อคำถามแต่ละข้อยังพบอีกว่า พระนิสิตมีความตั้งใจว่าจะไม่ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน ไม่ทำงานแบบจับจดทึงๆ ขว้างๆ ซึ่งสอดคล้องกับพระโสภณคณาภรณ์ (2527 : 58) กล่าวว่า จิตตะ คือการเอาใจใส่ ผักฝั ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ ซึ่งหมายความว่า บุคคลใช้ความเพียรพยายามทำงานในสิ่งที่คนได้ปลูกฝังความพอใจ จะต้องเป็นความเพียรพยายามที่สืบต่อกันไป เอาใจใส่ในเรื่องเหล่านั้น ไม่ทำงานแบบจับๆ จดๆ หรือทึงๆ ขว้างๆ เมื่อเริ่มลงมือทำไปแล้วก็ทำการงานๆ จะสำเร็จ

1.4 ด้านวิม้งสา จากการศึกษาพบว่า พระนิสิตใช้อธิติบาท 4 ในการเรียน ด้านวิม้งสา อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตเห็นว่าการเรียนเรื่องยากไม่เป็นปัญหา ถ้าหากว่าเรื่องนั้นน่าสนใจ หรือหากมีปัญหาในเรื่องการเรียนก็ขอให้ผู้รู้ช่วยแก้ไข และสามารถวินิจฉัยตนเองได้ว่าการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งเพิ่มเติม ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของวิม้งสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณา หมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย ข้อบกพร่อง หรือข้อขัดข้องในกิจที่ทำ นอกจากนี้ เดวี่ (Dewey.1933 : 30) ได้อธิบายความคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ เป็นการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบต่อความเชื่อมั่นหรือความรู้ต่างๆ โดยอาศัยหลักฐานสนับสนุนรวมทั้งข้อสรุปอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตของเรื่องนั้นๆ และ วัตสันและเกลเซอร์ (Waston and Gleser.1964 : 10) ได้ให้ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ ประกอบไปด้วยเจตคติในการแสวงหาความรู้ ความสามารถตระหนักถึงปัญหาที่เป็นอยู่และการยอมรับหลักฐานสำคัญมาสนับสนุน เพื่อยืนยันว่าเป็นจริง อนึ่งเมื่อพิจารณาในข้อความแต่ละข้อยังพบอีกว่า คนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้หลายวิธี และยังเรียนก็ยิ่งพบกับสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น ดังที่วิชัย วงษ์ใหญ่ (2542 : 25) กล่าวถึงความสำคัญของการเรียนรู้ไว้ว่าองค์รวมแห่งการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้มุ่งหวังให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญว่าการเรียนรู้เป็นอริยทรัพย์ในคน และชโล อุกทกษาย (2542 : 255) กล่าวสรุปไว้ว่า วิม้งสา หมายถึง การหมั่นตรองหาเหตุผล พร้อมทั้งทดสอบตรวจตราริเริ่มใช้วิธีการใหม่ๆ เพื่อช่วยให้การเรียนรู้หรืองานนั้นทำงานง่ายขึ้น

2. การเปรียบเทียบการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา โดยรวม และเป็นรายด้านจำแนกตามคณะที่ศึกษา ระดับชั้นปี สถานภาพของพระนิสิต และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า

2.1 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ศึกษาในคณะต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพแวดล้อมของคณะที่พระนิสิตศึกษาเล่าเรียน โอกาสที่จะได้รับประสบการณ์การเรียนรู้แตกต่างกัน รวมทั้งที่พักอาศัยการมีเวลาอ่านหนังสือ ค้นคว้าหาความรู้ ความพร้อมด้านเทคโนโลยีและแหล่งความรู้ต่าง ๆ จึงทำให้พระนิสิตที่ศึกษาในคณะที่ต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ที่แตกต่างกัน ดังที่ วิลภภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2543 : 36) กล่าวว่า สภาพแวดล้อมของสถาบันที่แตกต่างกัน ย่อมมีส่วนเสริมสร้างให้นิสิตนักศึกษามีลักษณะโน้มเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่งได้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

2.1.1 ด้านฉันทะ ผลการวิจัยพบว่า พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านฉันทะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ ใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะอยู่ในระดับสูงมากกว่า พระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งทำให้สภาพแวดล้อมด้านวิชาการ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรบุคลากร การจัดการเรียนการสอน หลักสูตร บรรยายภาคทางวิชาการ และการสนับสนุนทางวิชาการ โดยเฉพาะการจัดสูตรการเรียนการสอน พฤติกรรมของอาจารย์รวมทั้งการใช้สื่อต่างๆ ในการสอน และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับ ผู้เรียน ตลอดจนการสร้างบรรยากาศทางวิชาการจึงทำให้พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์มีปรัชญาการศึกษาเชิงพุทธ รักในการเรียนรู้หรือหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับสวรัักษ์ เอี่ยมสุวรรณ (2546 : 91) ที่กล่าวว่า สภาพแวดล้อมด้าน วิชาการที่เกี่ยวกับลักษณะทางวิชาการที่นักศึกษาประสบระหว่างการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัย ซึ่งได้แก่การจัดการเรียนการสอน หลักสูตรการศึกษา บรรยายภาคทาง วิชาการ และการสนับสนุนทางวิชาการ การมองเห็นความสำคัญต่อการเรียนรู้ และเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถสร้างผลแห่งความสำเร็จของการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหาความรู้บ่อย ๆ โดยไม่เลิกกลางคัน ปัจจัยเหล่านั้นจึงทำให้ พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์มีการใช้อิทธิบาท 4 มากกว่าคณะอื่นๆ และดังที่กติน อัดทะโยธิน (2467 : 64 – 65) กล่าวว่า การจะทำให้บรรลุผลตามความมุ่งหมาย โดยลักษณะของตัวอิทธิบาท 4 เองก็เป็นสามัคคีธรรม ถ้ามีข้อใดข้อหนึ่งแล้ว

โดยเฉพาะถ้ามีฉันทะแล้วอีก 3 ข้อจะเกิดตามมา และในการประกอบกิจการงานใด ๆ ก็ตาม เมื่อมีหลักอย่างดีแล้ว แต่ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนก็จะไม่ประสบผล ในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ มีความเชื่อว่าทุกคนมีความสามารถพิเศษอย่างหนึ่งในตัว คือ สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาก็มีความเชื่อเช่นเดียวกันว่า มนุษย์เป็นเวณยบุคคล คือ บุคคลที่สามารถแนะนำได้ ฝึกฝนได้ เรียนรู้ได้ คือ พุทธสุภาษิตที่ว่า ทนโศ เสฏฐโณ มนุสเสสสุ ซึ่งมีความหมายว่า บุคคลที่ฝึกฝนได้ดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์

2.1.2 ด้านวินัย ผลการวิจัยพบว่า พระนิสิตมหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านวินัย แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์มีความเพียร ความพยายาม พร้อมทั้งตั้งใจเล่าเรียนหาความรู้ มีความขยันอดทนในการเรียนโดยไม่ทอดทิ้ง มีเวลาในการอ่านหนังสือ รู้จักควบคุมตนเองมีความรับผิดชอบต่อการเรียน มีอาจารย์แนะนำที่ดี ค้นคว้าหาความรู้มากกว่าพระนิสิตคณะอื่นๆ และสภาพแวดล้อมของคณะที่ศึกษาอยู่ก็แตกต่างกัน ดังที่ศศวรรณ เทศศรีเมือง(2535 : บทคัดย่อ) พบว่า นักเรียนมีความขยันหมั่นเพียร ในการเรียนสูงขึ้นภายหลังการควบคุมตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีความขยันหมั่นเพียรในการเรียนสูงขึ้นภายหลัง ได้รับการชี้แนะ นักเรียนที่ควบคุมตนเองกับนักเรียนที่ได้รับการชี้แนะ มีความขยันหมั่นเพียรในการเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 อย่างไรก็ตามพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ส่วนใหญ่อาจจะไม่ค่อยมีเวลาอ่านหนังสือมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับพระสุชีวรญาณ (2545 : สัมภาษณ์)พระนิสิตบางรูปที่จำวัดอยู่ไกลๆ ต้องใช้เวลาในการเดินทางมาเรียนนาน 1-2 ชั่วโมง หรือบางท่านมีภาระงานที่วัดมากมาย เช่นเป็นเลขานุการ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือตำแหน่งอื่นๆ จึงทำให้มีความรู้แตกต่างกัน

2.1.3 ด้านจิตตะ ผลการวิจัยพบว่า พระนิสิตมหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านจิตตะ แตกต่างกับพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ ใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านนี้ อยู่ในระดับมากกว่าคณะมนุษยศาสตร์ คณะครุศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์ มีการใช้ปรัชญาการศึกษาเชิงพุทธ มีความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียน และการเรียนรู้ในชั้นเรียน เกิดจากความร่วมมือระหว่างอาจารย์และนักศึกษา เมื่อได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้ว พระนิสิตทุกรูปต่างต้องการที่จะแสวงหาความรู้ใส่ตัว สอดคล้องกับผลการวิจัยของนพลักษณ์ หนักแน่น (2543 : 83) พบว่า นิสิตนักศึกษาที่ได้ศึกษาเรียนรู้ อยู่ในสถาบันอุดมศึกษาทำให้ได้รับความรู้ได้จากการศึกษาในตำราและจากการทำกิจกรรม ส่วนพระนิสิตคณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ อาจจะมีฉันทะและ

วิริยะน้อย จึงส่งผลกระทบ ต่อการมีจิตตะคือ ความที่จิตใจจดจ่อหรือมีความคิดอยู่กับการเรียน (พระมหาไพฑูรย์ สนติกโร. 2545 : สัมภาษณ์)

2.1.4 ด้านวิมังสา ผลการวิจัยพบว่า พระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์และคณะมนุษยศาสตร์ มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านวิมังสาแตกต่างกับพระนิสิต คณะครุศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตคณะพุทธศาสตร์และคณะมนุษยศาสตร์ ใช้อิทธิบาท ในการเรียนด้านนี้ อยู่ในระดับมากกว่าคณะครุศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ พระนิสิตคณะพุทธศาสตร์และคณะมนุษยศาสตร์ มีความตั้งใจเรียนอย่างสม่ำเสมอ ทุกวิชา มีสมาธิในขณะที่เรียนหรืออ่านหนังสือ ไม่ทำงานแบบจับจดทั้ง ๆ ขว้าง ๆ มีความพยายามเรียนรู้ สิ่งนั้น ๆ อย่างตั้งใจ และพยายามแบ่งเวลาให้กับกับการเรียนมากกว่าทำอย่างอื่นในแต่ละวัน ดังที่พระธรรมปิฎก (2541 : 237 – 273) กล่าวว่า การเรียนรู้อันเกิดจากประสบการณ์ตรงของผู้ เรียน(โยนิโสมนสิการ)นี้ เกิดขึ้นภายในตนเองและทำให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เข้าใจชีวิตความเป็น ไปตลอดเวลา การเกิดขึ้นมีทั้งการเกิดขึ้นภายในความคิดตลอด ทั้งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยตลอดชีวิตของมนุษย์คงเป็นเรื่องของการศึกษาและ การเรียนรู้ไม่มีวัน สิ้นสุด ทั้งการศึกษาดนเองในด้านความคิด ความเชื่อ รวมถึงความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งภายนอก สิ่งที่สำคัญก็คือ การศึกษาชีวิตนั้นไม่ใช่สักแต่ศึกษาไปเฉยๆ หากแต่ต้องศึกษาเรียนรู้ให้ดำเนิน ไปอย่างถูกต้อง

2.2 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ศึกษาในระดับชั้นปี ที่ต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยพระนิสิตระดับชั้นปีที่ 4 ใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนมากกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 3 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 1 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิต ชั้นปีที่ 4 เรียนรู้มาก มีความสนใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รู้จักเรียนรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบรู้จัก ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มีความมานะพยายามในการค้นคว้าหาความรู้ ทบทวน บทเรียนทุกครั้งเมื่อมีเวลา ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 3 ได้เรียนรู้เก็บเกี่ยวประสบการณ์ เข้าใจ กิจกรรมการเรียน มีความสนใจตั้งใจเรียน ทำให้เกิดภาวะเพิ่มมากขึ้นกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 2 ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 1 เพิ่งเริ่มเข้าสู่การเรียนและได้เริ่มเรียนวิชาต่าง ๆ ไม่มากนัก ยังไม่รู้จัก ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมอะไรมากนัก ได้รู้จักวิธีศึกษาค้นคว้าและ แหล่งความรู้ที่หลากหลาย ดังที่ วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา(2542 : 6)กล่าวว่า นิสิตนักศึกษา จำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจสถานภาพของนิสิตนักศึกษาเอง เพื่อลด ความกังวล และความเครียด ลงจึงทำให้พระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนมากกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 3 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 1 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

2.2.1 ด้านฉันทะ พบว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อิทธิบาท 4 ด้านฉันทะมากกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 2 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะพระนิสิตชั้นปีที่ 2 ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว 1 ปี เริ่มที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กลุ่มเพื่อน อาจารย์ และวิชาที่เรียนได้บ้างแล้ว ทำให้พระนิสิตตั้งใจหาความรู้ มุ่งมั่นใน การเรียน แต่อาจจะเป็นพระนิสิตใหม่ จึงอาจจะยังไม่รู้วิธีการค้นคว้าหาความรู้ที่เหมาะสม และไม่เคยชินกับการเรียนรวมกลุ่มกับนักศึกษาจำนวนมากๆ ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 3 มีความสนใจ ตั้งใจเรียน ชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ใฝ่รู้ใฝ่เรียนอยู่เสมอ นอกจากนี้ พระนิสิตชั้นปีที่ 1 เป็นพระนิสิตใหม่ ยังไม่คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม การเรียนการสอนรวมกันเป็นกลุ่ม และพระนิสิตบางรูปมีวิทยฐานะก่อนเข้าศึกษา คือ เปรียญธรรม 5 ประโยค และนักธรรมเอก คือ ไม่ได้เรียนวิชาสายสามัญมาก่อน และไม่เคยชินกับการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษ วิชาเศรษฐศาสตร์ และวิชารัฐศาสตร์ เป็นต้น แตกต่างจากพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ซึ่งมีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม ระบบการเรียนการสอน และรู้จักการค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ ดังนี้ จึงทำให้พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ด้านฉันทะในการเรียนมากกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3

2.2.2 ด้านวิริยะ พบว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อิทธิบาท 4 ด้านวิริยะมากกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 2 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะพระนิสิตชั้นปีที่ 2 ยังสับสนตัวเอง ยังไม่รู้จักการค้นคว้าหาความรู้ที่เหมาะสม ไม่รู้จะเลือกเรียนวิชาไหนดี เพราะเพิ่งผ่านการเรียนไปได้เพียง 1 ปี ต้องปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มเพื่อน อาจารย์ แต่ก็มีความมุ่งมั่นในการเรียน มีความมานะพยายาม พยายามหาเวลาพูดคุยปรึกษากับอาจารย์ และเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตร ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 3 สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อน มีความตั้งใจเรียนและใฝ่เรียนหาความรู้เพิ่มเติม นอกจากเรียนในชั้นเรียน นอกจากนี้พระนิสิตชั้นปีที่ 1 เนื่องจากเป็นนักศึกษาใหม่ก็ต้องมีความพยายาม ในการค้นคว้าหาความรู้และหมั่นทบทวนบทเรียนทุกครั้งที่มีเวลา ซึ่งแตกต่างจากพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ที่สามารถเรียนได้ทั้งในชั้นเรียนและเรียนได้ด้วยตนเอง เนื่องจากมีประสบการณ์ และเคยชินกับการเรียนการสอน สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้แล้ว ดังนั้นจึงทำให้พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อิทธิบาท 4 ด้านวิริยะ ในการเรียนแตกต่างจากพระนิสิตชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3

2.2.3 ด้านจิตตะ พบว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อธิบาทด้านจิตตะน้อยกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 3 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตชั้นปีที่ 1 เพิ่งเข้ามาเรียนใหม่มีความตั้งใจเรียนอย่างสม่ำเสมอทุกวิชาไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านจนเสียงงาน และพยายามเรียนรู้สิ่งนั้น ๆ อย่างตั้งใจ ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 3 มีการเรียนการสอนมากขึ้น การวัด และประเมินผลมากขึ้น เพื่อเตรียมตัวไปสู่การเรียนในชั้นปีที่ 4 ต้องค้นคว้าหาความรู้ตลอดเวลา ส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 4 เป็นปีสุดท้ายที่เรียนจบผ่านการเรียน มาหนัก เรียนรู้มากแล้ว ทำให้สนใจการเรียนลดน้อยลงบ้าง ดังที่ศศิพันธ์ ทรงสัจย์ (2542 : 49) ที่กล่าวว่า นักศึกษาระดับชั้นปีที่ 4 สามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงและยอมรับสภาพต่างๆ ได้ตลอดจนนักศึกษาได้สังสมประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จนเกิดความเข้าใจสามารถมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาในวิธีการที่สมเหตุสมผลมากขึ้น ทำให้มีความเข้าใจในตนเองและปรับตัวเองมคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ จึงทำให้พระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อธิบาท 4 ในการเรียนมากกว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 3

2.2.4 ด้านวิมังสา พบว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 4 มีการใช้อธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตชั้นปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ใช้อธิบาท 4 ด้านวิมังสา น้อยกว่าพระนิสิตชั้นปีที่ 3 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตชั้นปีที่ 3 มีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความรู้ในระดับสูง มีการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล กำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนอย่างชัดเจน รู้จักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยได้เป็นอย่างดีดังที่พนม พงษ์ไพบูลย์(2533 : 38) กล่าวว่า เมื่อนักศึกษาเข้ารับการศึกษอบรมในทุกสถานศึกษาย่อมจะเกิดการพัฒนาด้านต่างๆของผู้เรียนในปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างบุคคลส่วนพระนิสิตชั้นปีที่ 4 ผ่านการเรียนมามาก รู้จักค้นคว้าหาความรู้ที่เหมาะสม สามารถวินิจฉัยตนเองได้ว่าต้องการเรียนรู้เรื่องใด อีกทั้งพิจารณาข้อบกพร่องของตนเองแล้วแก้ไขได้ทุก ครั้งทำให้ความสนใจลดน้อยลง ซึ่งทำให้พระนิสิตชั้นปีที่ 3 ใช้อธิบาท ในการเรียนน้อยกว่า พระนิสิตชั้นปีที่ 4 ดังที่ วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2543 : 23) กล่าวว่า นิสิตชั้นปีที่ 1 มีความตื่นเต้นและสนใจต่อทุกๆสิ่งรอบด้านไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการเรียนหรือกิจกรรมสังคมในมหาวิทยาลัย มีความตั้งใจในการศึกษาและอยากปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมมหาวิทยาลัย และเชื่อฟังคำสั่งสอนของอาจารย์ ส่วนนิสิตชั้นปีที่ 2 ไม่ค่อยพอใจในครูบาอาจารย์ เริ่มมีความคิดเห็นขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์ต่อมหาวิทยาลัย มีความรู้สึกว่าเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ส่วนนิสิตชั้นปีที่ 3 มักจะสงบเงียบ ชอบอยู่กับกลุ่มเพื่อนๆ มีความเฉยเมยต่อสังคม มหาวิทยาลัยและการเรียน และนิสิตชั้นปีที่ 4 จะไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับมหาวิทยาลัย แต่จะสนใจเรื่องเกี่ยวกับงาน การศึกษาต่อ และความก้าวหน้าในอนาคต

2.3 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการใช้อธิปไตย 4 ในการเรียน โดยรวมทั้ง 4 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสถานภาพแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ พระภิกษุและสามเณร พระนิสิตที่เป็นพระภิกษุ มีความเพียรพยายาม เรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่คาดหวังไว้ ต้องใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่เสมอ มีความรับผิดชอบ มุ่งมั่นกับการเรียนอย่างสม่ำเสมอ และคิดว่าคนเราสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ส่วนสามเณร อายุยังน้อย ความรับผิดชอบ วุฒิภาวะยังไม่ค่อยพร้อมที่จะศึกษาหาความรู้ ถึงแม้จะมีพระวินัยเป็นที่ยึดถือปฏิบัติเหมือนกัน คือ ศีลก็ต้องปฏิบัติน้อยกว่าพระนิสิตที่เป็นพระภิกษุ คือสามเณรมีศีล 10 ข้อ และข้อวัตรที่ต้องปฏิบัติที่เรียกว่า เสนิยวัตร อีก 75 ข้อ ส่วนพระภิกษุนั้นมีศีล 227 ข้อ อีกทั้งพระนิสิตที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นบางครั้ง อาจจะควบคุมอารมณ์ตัวเองได้ไม่เต็มที่ ดังที่ยุวดี เทียรประสิทธิ์ (2536 : 51) กล่าวว่านักศึกษาที่อยู่ในวัย 17 – 25 ปี นับว่าอยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลายซึ่งนักศึกษาจะต้องเผชิญกับภาวะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างรวดเร็วกระทันหัน ทำให้ยากแก่การยอมรับและปรับตัวให้ทัน ซึ่งส่งผลให้วัยรุ่นเป็นวัยที่มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

2.3.1 ด้านฉันทะ พระนิสิตที่เป็นพระภิกษุและสามเณร ใช้อธิปไตย 4 ในการเรียนด้านนี้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตที่มีสถานภาพเป็นพระภิกษุ เห็นว่า การเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนพอใจ และคาดหวังไว้บรรลุผลสำเร็จ การเรียนเป็นเรื่องสนุก ยิ่งเรียนยิ่งพบสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น แม้จะมีการะกิจมากมายที่เป็นกิจกรรมของพระภิกษุ เช่น การแสดงธรรมเทศนา ปาฐกถา อบรมศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชน พระนิสิตที่เป็นพระภิกษุก็มีกำลังใจในการเรียนให้บรรลุผลสำเร็จ ดังที่พระธรรมปิฎก(2542 : 842) ได้ให้ความหมายของ ฉันทะ ว่าคือ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ มีแรงจูงใจ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย กล่าวคือ รักงานและรักจุดหมายของงานให้ลึกลงไปทางธรรม คือ ความรัก ความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของ สิ่งที่เรากระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้นๆ อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีทั้งงามที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุด หรืออยากให้อะไรดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น และจรรยา โกมลบุญย์ (2528 : 7) ได้ให้ความหมายฉันทะหรือแรงจูงใจว่าเป็นภาวะการที่อินทรีย์ถูกกระตุ้น และชี้แนะแนวทางให้อินทรีย์มีการตอบสนองไปสู่เป้าหมายหรือเครื่องล่อใจ ซึ่งเป็นความต้องการเฉพาะอย่างที่ทำให้ความพอใจแก่บุคคล ส่วนพระนิสิตที่มีสถานภาพเป็นสามเณร อายุยังน้อย วุฒิภาวะ และการยึดถือปฏิบัติน้อยกว่า ความกระตือรือร้น

ในการเรียน การทบทวนบทเรียน การใฝ่รู้ใฝ่เรียน แรงจูงใจและความพอใจในการเรียน ยังไม่ค่อยพร้อมที่จะศึกษาหาความรู้ จึงทำให้การใช้อิทธิบาทในการเรียนด้านนี้แตกต่างกัน

2.3.2 ด้านจิตตะ พระนิสิตที่เป็นพระภิกษุและสามเณร ใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนด้านนี้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตที่มีสถานภาพเป็นพระภิกษุเห็นว่า การตั้งใจเรียน ไม่ละทิ้ง การศึกษาเล่าเรียน มีใจจดจ่อต่อการเรียน การศึกษาหาความรู้ ในระดับอุดมศึกษา พระนิสิตต้องตั้งใจศึกษาอย่างเต็มที่ ดังที่พระมหาสุพิน ชินปัด(2546 : 88)กล่าวว่า พระนักศึกษาที่มีอายุมากกว่า หรือที่เป็นพระภิกษุมิโอกาสในการเข้าสังคมมากกว่า เช่นมีโอกาสแสดงธรรมเทศนา ปาฐกถาอบรมศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนมากกว่าสามเณร ทั้งยังได้รับความไว้วางใจจากพระเถระผู้ใหญ่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของวัด ฉะนั้นจึงทำให้พระนักศึกษาที่มีอายุมากกว่าจึงได้เรียนรู้มากกว่า และมีความคิดที่ละเอียด ซึ่งพระธรรมปิฎก (2542 : 842) ได้ให้ความหมายของจิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจใส่ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ เผื่อคิด เรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจ ไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ และพระราชวรมณี(2527 : 194) กล่าวว่า พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามหลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเองมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ ศึกษาเพื่อให้ตนเองได้ปฏิบัติให้ถูกต้องพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นต่อไปได้ด้วย ส่วนพระนิสิตที่มีสถานภาพเป็นสามเณร ยังอยู่ในช่วงอายุวัยรุ่นตอนปลายต้องเผชิญกับภาวะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เมื่อได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้ว ทุกรูปต่างต้องศึกษาแสวงหาความรู้จากในตำราและในการทำกิจกรรมร่วมกัน อาจจะปรับตัวไม่ทัน ยังมีจิตวอกแวก หวนไห้ เมื่อถูกครุฑ หรือว่ากล่าวตักเตือน จึงทำให้การใช้อิทธิบาทในด้านนี้แตกต่างกัน

2.4 พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนแตกต่างกัน โดยจำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการวิจัยพบว่า พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสูงและมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลาง มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนทั้ง 4 ด้าน โดยรวมและในแต่ละด้าน แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ยกเว้นด้านฉันทะ พระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปานกลาง มีการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียน แตกต่างกับพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับต่ำบางคน ยังไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ในการเรียน วิชาหลักที่สอนส่วนมากเป็นวิชาใหม่ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิชาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระนิสิตยังไม่คุ้นเคย ทำให้พระนิสิตต้องปรับตัวให้เข้ากับความรู้ใหม่ ๆ และสภาพแวดล้อมซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสุพิน ชินปัด(2546 : 88)ที่กล่าวว่า การที่พระนักศึกษามีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน

บางครั้งอาจขึ้นอยู่กับตัวของพระนักศึกษาเองที่ไม่ให้ความสำคัญกับการทดสอบ หรือไม่คุ้นเคยระบบการสอบในระดับอุดมศึกษาซึ่งแตกต่างจากระบบที่เคยเรียนทั้งทางด้านอักษรและภาษาบาลี คือเป็นระบบแบบท่องจำ แต่ในความเป็นจริงแล้วพระนักศึกษาทุกรูปมีความต้องการที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ส่วนพระนิสิตที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มีความตั้งใจเรียน มีความสนใจการเรียน มีการวางแผนการเรียน ทบทวนการเรียนอย่างสม่ำเสมอ และมีความตั้งใจเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ เมื่อได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ และเกิดการรับรู้ ทำให้พระนิสิตมีแนวโน้มในการแสดงพฤติกรรมที่เกิดจากการให้ความสำคัญต่อการเรียน ต่ออาจารย์ผู้สอนไปในทางที่ดี ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิด ความตั้งใจและมีเป้าหมายที่ชัดเจน ในการศึกษาให้ประสบความสำเร็จต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของปรียาภรณ์ เพ็ญสุใจ.(2542 : 74 – 75) ที่พบว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านฉันทะ ด้านจิตตะ ด้านวิริยะ และด้านวิมังสา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ด้านฉันทะ ผู้บริหาร ตลอดจนครู อาจารย์ ควรส่งเสริมให้พระนิสิตใฝ่รู้ใฝ่เรียนและส่งเสริมให้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เรียนด้วยความสนุก และควรส่งเสริมให้พระนิสิตรักการอ่านหนังสือเตรียมอ่านหนังสือล่วงหน้าก่อนเข้าเรียนทุกครั้งเมื่อเลิกเรียนและใช้เวลาส่วนใหญ่อ่านหนังสือที่ได้เรียนผ่านไป
2. ด้านวิริยะ ผู้บริหารควรให้ความสำคัญของการเรียนของพระนิสิต โดยจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่หลากหลาย เพื่อให้พระนิสิตได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการ ได้เติมศักยภาพพยายามหาเวลาพูดคุยกับอาจารย์นอกชั้นเรียนตลอดถึงทบทวนบทเรียนกับเพื่อนๆ เมื่อมีเวลา
3. ด้านจิตตะ ผู้บริหารควรส่งเสริมให้อาจารย์และพระนิสิตมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อพระนิสิตจะได้รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
4. ด้านวิมังสา ผู้บริหาร ควรพิจารณาความสำคัญของการเรียนรู้ เช่น ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ซึ่งจะช่วยให้พระนิสิตได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อจะได้รู้เท่าทันเหตุการณ์โลกปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาให้เฉพาะเจาะจงอิทธิบาท 4 ในแต่ละด้าน โดยใช้วิธีการศึกษาหลากหลายรูปแบบ เช่น ด้านฉันทะ ควรศึกษาความพึงพอใจในการเรียน หรือในการสอน ด้านวิริยะ ควรศึกษา ความพากเพียร ความขยันอดทน มีความอดสาหะ ในการศึกษาเล่าเรียน หรือในการทำกิจกรรม ด้านจิตตะ ควรศึกษาความคิดเห็นเรื่องการเรียนรู้และด้านวิมังสา ควรศึกษาการพิจารณาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการเรียนและการสอนของผู้สอน และนักศึกษาทั่วไป

2. ควรศึกษาการใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต ในมหาวิทยาลัยสงฆ์อื่น ๆ เช่น มหามกุฏราชวิทยาลัย และวิทยาเขตอื่น ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กถิน อัดตะโยธิน. (2467). *แนะนำธรรมวิภาคในหนังสือนวโกวาท*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชัยมงคล.
กระทรวงศึกษาธิการ. *ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2505 -2507*. ถ่ายเอกสาร.
การศาสนา, กรม. (2539). *คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์ ฝ่ายการศึกษาพระปริยัติธรรม*.
กองศาสนาศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- เกษม วัฒนชัย. (2542) .*สารแสดงมุทิตาจิตในศาสนศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ 42 มมร.* กรุงเทพฯ :
ศูนย์การพิมพ์สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- ไกรวุฒิ จิตโสภโณ, พระมหา. ป.ธ.9 พธ.บ.อ.ม. (มหิดล) เป็นให้สัมภาษณ์, พระมหาสมคิด
สมจิตโต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2545.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ*
พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์โดย บริษัทพริกหวานกราฟฟิค.
- คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์. (2541). *มหาวิทยาลัยสงฆ์ : แนวคิดสู่ความเป็นเลิศทาง*
การบริหาร. กรุงเทพฯ : บริษัท พี.เอ. ลิฟวิ่งจำกัด.
- คณาจารย์-เจ้าหน้าที่ มจร. (2540). *๕๐ ปี อุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*
(พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๔๐). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จรรยา โกมลบุญย์. (2528). *จิตวิทยาพื้นฐานของการศึกษา*. เอกสารประกอบคำบรรยาย
วิชาศึกษา 503. ม.ป.ป. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ, ศาสตราจารย์ (พิเศษ). เลขานุการราชบัณฑิตยสถาน อาจารย์ประจำ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาสมคิด
สมจิตโต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 2
มีนาคม 2545.
- ชลอ อุทกภาชน์. (2514). *พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2522). *มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย : การศึกษาบทยาทของ*
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ญาณสังวร, สมเด็จพระ. (2522). *หลักพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ทศบารมี ทศพิธราชธรรม. (2531). *วัดบวรนิเวศวิหาร*. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

- นพดล เจนอักษร. (2526). *การศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า*. ปรินิพนธ์
กศ.ม.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. อัดสำเนา.
- นพลักษณ์ หนักแน่น (2543). *คุณลักษณะที่พึงประสงค์ และพฤติกรรมความเป็นผู้นำของผู้
นิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย
เขตกรุงเทพมหานคร*. ปรินิพนธ์ ก.ศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- บรรจง จันทรสา. (2522). *ปรัชญาการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2538). *ปฏิจสมุปปาบท*. กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์.
- ประดิษฐ์ พรหมเสนา. (2523). *การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับ
ประถมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- ประสาร ทองภักดี. (2520). *ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดำรง
การพิมพ์.
- ปราณี แกลงพล และคณะ. (2534). *หลักสูตรมัธยมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัดวิคเตอร์เพาเวอร์พลอยท์ .
- ปรีชา เศรษฐีธร. (2524). *หลักการสอนและฝึกประสบการณ์วิชาชีพภาคปฏิบัติ*.
เอกสารประกอบการสอนภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์
วิทยาลัยกำแพงเพชร. อัดสำเนา.
- ปรียาภรณ์ เพ็ญสุขใจ. (2542). *แรงจูงใจใฝ่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กรณีศึกษาจากนักศึกษา
ปริญญาตรี ภาคพิเศษ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา*. ปรินิพนธ์ กศ.ม.(การศึกษาผู้
ใหญ่). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร บัณฑิตวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.
- ปัญญานันทะมุณี. (2511). *ชาวพุทธควรเชื่ออย่างไร*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อาศรมอักษร.
- พงษ์ศักดิ์ สอนสังข์. (2518). *การสร้างชุดการสอนสำหรับห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนวิชา
การศึกษา 4 หลักการสอน 1 ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา*. วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. (2542). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์พัฒนา
ศึกษา.
- พนมวรรณ วชิรนนโท, พระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาสมคิด สมจิตโต เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จ.นนทบุรี เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2544.
- พรรณี ข.เจนจิต. (2528). *จิตวิทยาการเรียนการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุง).
กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.

- พรพิมล บุญทวีเวช, รพล นิติไกรพจน์. (2543). เอกสารหมายเลข 59 กลุ่มงานกฎหมาย. สปศ. อัดสำเนา.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2526). พุทธธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญอันควรบรรจุไว้ในหลักสูตรในศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคอาร์ต.
- _____. (2529). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก.
- _____. (2530). การศึกษา : เครื่องพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรมจัดพิมพ์.
- _____. (2531). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2532). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. โครงการตำราและเอกสาร ทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2533). ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรมจัดพิมพ์.
- _____. (2533). เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ มาสเตอร์เพรส.
- _____. (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
- _____. (2542). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
- _____. (2542). ธรรมเนียมกาย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเล่มที่1, 20, 35 ฉบับสยามรัฐทั้งหมด. (2535). จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2523.
- พระมหาสุพิน ชินปัด. (2546). คุณลักษณะของพระนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ปริญญาโท กศ.ม.(การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร บัณฑิตวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระโสภณคณาจารย์. (2527). ธรรมปริทรรศน์. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.

- พุทธทาสภิกขุ. (2516). *พุทธกิจจริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร .
- _____. (2518). *สุญญตา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- _____. (2519). *เตกฉณธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมทานมูลนิธิ .
- _____. (2540). *เป้าหมายของการศึกษา*. ม.ป.ป. กรุงเทพ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง.
- _____. (2529). *เป้าหมายของชีวิตและสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง.
- _____. (2538). *บรมธรรมกับการศึกษาของโลกปัจจุบัน ในปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของไทย เล่มที่ 1*. ไพฑูรย์ สินลารัตน์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- พันทิพา อุทัยสุข และสิริวรรณ ศรีพล. (2522). *การสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พันทิพา อุทัยสุข. (2522). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2529). *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพบูลย์ สนั่นโกโร, พระมหา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาสมคิด สมจิตโต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดคลองครุ (ปฐวีกรณ) เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2544 ปีการศึกษา 2544 .
- มนัส เกิดปรำงค์. (2527). *พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ คุรุศาสตรมหาบัณฑิต. อัดสำเนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2530). *มหาธาตุวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัย, ทบวง. (2539). *แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) สำนักปลัดทบวงมหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์.
- เมธีธรรมาภรณ์.พระ. (2536). *ทางแห่งความสำเร็จ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- มงคลัดถที่ปณี ภาค 1 แปล. (2540). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามงกุฎราชวิทยาลัย .
- มาลี จุฑา. (2544). *การประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพย์วิสุทธิ.
- ยุวดี เทียรประสิทธิ์ (2536). *การพัฒนาเด็กก่อนก่อนวัยเรียน*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 13 แผ่นที่ 25 วันที่ 20 กันยายน ร.ศ. 115

ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

ราชวรมณี, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). ปรัชญาการศึกษาไทย.กรุงเทพมหานคร:เคล็ดไทย.

วสิน อินทสระ. (2526). พุทธวิธีในการสอน ศึกษาศาสตร์แนวพุทธศาสตร์. ภาคเรียนที่ 2
ระบบการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร : กราฟฟิคอาร์ต.

_____. (2530). พุทธปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ.

_____. (2536). การเผยแผ่ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ.

วิชัย วงษ์ใหญ่. (2542).พลังการเรียนรู้ในกระบวนทัศน์ใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร.

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2543). การพัฒนานิสิตนักศึกษา. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศศวรรณ เทศศรีเมือง. (2535). การเปรียบเทียบผลของการควบคุมตนเองและการชี้แนะที่มีต่อ
ความขยันหมั่นเพียรในการเรียนของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสตรี-
ราชินูทิศ จังหวัดอุดรธานี. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา) กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ศศิพันธ์ ทรงสัจย์. (2542). ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของนักศึกษาระดับปริญญาตรี
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ศรีเรือน แก้วกังวาล, ดร. (2539). “ทฤษฎีบุคลิกภาพ,” หมอชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร.

ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ. (2537). การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2540). จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 7.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สัจด์ อุทรานันท์. (2526). การจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ. พิมพ์ครั้งที่ 5.
กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมทรง ปุณฺณฤทธิ์. (2532). คู่มือครูสอนศีลธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หนังสือธรรมบูชา .

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (2535). มงคลยодชีวิต. กรุงเทพฯ : ชวนการพิมพ์.

สมบุรณ์ จ่างจิต และคณะ. (2513). “พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย,” ใน
รวมรายงานปริญญานิเทศทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, พระบาท. (2542). พระมหาชนก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สรวิทย์ เอี่ยมสุวรรณ. (2546). ความสัมพันธ์ต่อทัศนคติต่อสภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัย กับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. ปริญญาโท ภาศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สาโรช บัวศรี, ดร. (2537). บัวศรีรำลึก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .
- _____. (2526). “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธศาสตร์,” ใน ศีลศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1. จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร : กราฟฟิคอาร์ต.
- _____. (2523). “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์,” ใน ศีลศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1. เอกสารการสอนชุดวิชา เทคโนโลยีและสื่อการศึกษา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2525). สงฆ์ไทยใน 200 ปี (เล่ม 2). กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองศาสน์การพิมพ์.
- สิรินดา วรรณะวิภาต. (2540). ความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยศรีปทุม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. การศึกษา (การบริหารการศึกษา). มหาวิทยาลัยบูรพา : อัดสำเนา .
- สุชา จันทน์เอม. (2540). จิตวิทยาพัฒนาการ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2528). การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดิเรกสาร.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2520). วัฒนธรรมและศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2518). พุทธศาสน์. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์ .
- สุนัย ภรณ์วิลัย. (2537). ทฤษฎีนิยามของสัจ. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์.
- สุธรรม อารีกุล และคณะ. (2540). อุดมศึกษาไทย: วิฤตและทางออก. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. อัดสำเนา.
- สุธีรญาณ, พระ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาสมคิด สมจิตโต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2545.
- สุรางค์ โค้วตระกูล. (2544). จิตวิทยาการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สำเนา ขจรศิลป์. (2538). *มิติใหม่ของกิจการนักศึกษา 2 : พื้นฐานและการบริการนักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2539). *มิติใหม่ของกิจการนักศึกษา 1 การพัฒนานักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สัทนิตีปกรณ ชาติมาลา. (2523). กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพลโลก.
- อุทิศ ศิริวรรณและคณะ. (2535). *ธรรมวิภาค*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่.
- อุไรวรรณ พะมณี. (2534). *ความพึงพอใจและความต้องการของอาจารย์และนิสิต คณะครุศาสตร์ในการใช้บริการห้องสมุดของนิสิต*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- เอกสารข้อมูลการบริหารงานของกรมการศาสนา เสนอคณะกรรมการปฏิรูประบบการบริหาร การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 18 – 19 กันยายน 2542 . อัดสำเนา.
- เอนกกุล ดรีนสง. (2525). *จิตวิทยาเกี่ยวกับการศึกษา*. เอกสารประกอบการสอน แผนกเอกสารการพิมพ์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- Ahmad, Reza Rianhine Jad and Albert B.Hood. (1984, November).
"The Development of Interpersonal Relationships in College," *Journal of College Student Personnel*. 25 (6) : 498-502.
- Anne, Digblack.. (1983). Febaury "The Relationship of Student Perseption of Study Habite and Adtitude Based on Different in Sex Grade and Acedemic Acheavment", This Section Abstract in Terminal Desertion.
- Astin, Alexander. (1993). *What Matters in College? Four Critical Years Revisited*. San Francisco : Jossey-Bass Publisher.
- Cronbach, Lee Joseph. (1984). *Essentials of Psychology testing.*, 4th ed. New York : Harpar & Row.
- Ferguson. George A. (1981). *Statistical Analysis in Psychology and Education*. 5th ed. Tokyo : Mc Graw-Hill.
- Feldman, George A. (1981). *Statistical Analysis in Psychology and Education*. 5th ed. New York : McGraw-Hill.
- Hambleton, R.K. and Others. (1978). "Criterion-Referenced Testing and Measurement : A Review of Technical Issues and Development "Review of Educational Research. 48 : 1-47.

- Hoffman, M.L. (1970). "Moral Development," In P.H. Mussen, *Carmichael's Manual of Child Development*, V.2, 3rd ed. New York : Wiley and Sons.
- Dewey, John . (1955). " *The Child and the Curriculum*," In *The Child and Curriculum and the School and Society : Introduction by Leonard Carmichael* : The University of Chicago Press, reprinted.
- Jones, V. and James R. Morris. (1956). " *Relations of Temperament to the Choice of Values*," *Journal of Abnormal Social Psychology*. 53 : 345.
- Kohlberg, Lawrence. (1964). " *Development of Moral Character and Moral Ideology*" In *Review of Child Development Research* V.L. p.383-431. Hartford : Connecticut, Printer, Inc. .
- Maslow, A.H. (1954). *Motivation and Personality*. New York : Harper and Brothers.
- McDonald, J.V. (1959) . *Understanding human behavior*. New York : CBS College Publishing.
- Watson and Gasser. (1964). *Psychology As the behavior Views it* . New York : McGraw-Hill.
- Wilders, James A, and McLaughlin Thomas. (1996). *Reading for Difference : Test on Gender , Race and Class*. Forth Worth : Haricot Brace Jovanovich Edlege.
- Yamane, Taro. (1967). *Statistics : An Introductory Analysis*. New York : Haper and Row.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามและหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

แบบสอบถาม

เรื่อง การใช้สิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง () หน้าข้อความที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวท่านมากที่สุดเพียงข้อเดียว

1. คณะที่ท่านศึกษาอยู่

- () คณะพุทธศาสตร์
- () คณะครุศาสตร์
- () คณะสังคมศาสตร์
- () คณะมนุษยศาสตร์

2. ระดับชั้นปีที่กำลังศึกษาอยู่

- () ระดับชั้นปีที่ 1
- () ระดับชั้นปีที่ 2
- () ระดับชั้นปีที่ 3
- () ระดับชั้นปีที่ 4

3. สถานภาพของท่าน

- () พระภิกษุ
- () สามเณร

4. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ท่านมีคะแนนเฉลี่ยสะสมสุดท้ายเท่ากับ.....

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการใช้สิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่าง () ที่ตรงกับการปฏิบัติของท่านมากที่สุด

5 หมายถึง เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติมากที่สุด (ประมาณ 90 % หรือมากกว่า)

4 หมายถึง เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติมาก (ประมาณ 75 % ของสภาพการณ์)

3 หมายถึง เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติปานกลาง (ประมาณ 50 % ของสภาพการณ์)

2 หมายถึง เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติน้อย (ประมาณ 25 % ของสภาพการณ์)

1 หมายถึง เห็นด้วย หรือมีการปฏิบัติน้อยที่สุด (ประมาณ 10 % ของสภาพการณ์)

ข้อที่	ข้อความ	ปฏิบัติ มากที่สุด (5)	ปฏิบัติ มาก (4)	ปฏิบัติ ปานกลาง (3)	ปฏิบัติ น้อย (2)	ปฏิบัติ น้อยที่สุด (1)
1.	ข้าพเจ้าชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ.....					
2.	ข้าพเจ้าชื่นชอบบุคคลที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่เสมอ.....					
3.	ข้าพเจ้าปรารถนาให้มีเวลาในแต่ละวันมากขึ้นเพราะมีสิ่งที่น่าสนใจ เรียนรู้อีกมากมาย.....					
4.	ข้าพเจ้าจะดีใจมากเมื่อได้เรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่คาดหวังไว้.....					
5.	ข้าพเจ้ามีกำลังใจในการเรียนให้บรรลุผลสำเร็จ.....					
6.	ข้าพเจ้าเห็นว่า การเรียนเป็นเรื่องสนุก.....					
7.	ข้าพเจ้าเห็นว่า ยังเรียนก็ยังไม่พบสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น.....					
8.	ข้าพเจ้าวางแผนและปฏิบัติตามแผนการเรียนที่ได้กำหนดไว้.....					
9.	ข้าพเจ้าเตรียมอ่านหนังสือล่วงหน้าก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง.....					
10.	ข้าพเจ้าเข้าเรียนตรงตามเวลาทุกครั้ง.....					
11.	ในขณะที่เรียนข้าพเจ้าจะบันทึกประเด็นสำคัญของเรื่องที่เรียน.....					
12.	เมื่อเลิกเรียนข้าพเจ้าชอบที่จะใช้เวลาส่วนใหญ่ทบทวนเนื้อหาที่ ได้เรียนผ่านไป.....					
13.	ข้าพเจ้ากระตือรือร้นที่จะทำงานที่อาจารย์มอบหมาย.....					
14.	ข้าพเจ้ารู้สึกไม่สบายใจเมื่อขาดเรียน.....					
15.	ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจ ถ้าสามารถตอบคำถามของอาจารย์ได้.....					
16.	ข้าพเจ้าชอบเข้าห้องสมุดค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆเมื่อมีเวลาว่าง.....					
17.	ถ้าหากสนใจเรียนรู้เรื่องใด ข้าพเจ้าจะหาเวลาค้นคว้าหาความรู้ จนได้ แม้จะมีภารกิจมากมายก็ตาม.....					

ข้อที่	ข้อความ	ปฏิบัติ มากที่สุด (5)	ปฏิบัติ มาก (4)	ปฏิบัติ ปานกลาง (3)	ปฏิบัติ น้อย (2)	ปฏิบัติ น้อยที่สุด (1)
18.	ข้าพเจ้าเป็นคนมีความมานะพยายามในการค้นคว้าหาความรู้.....					
19.	ข้าพเจ้าสามารถเรียนได้ดีทั้งในชั้นเรียนและเรียนด้วยตนเอง.....					
20.	ข้าพเจ้าหมั่นทบทวนบทเรียนทุกครั้งเมื่อมีเวลา.....					
21.	ข้าพเจ้าพยายามทำงานส่งอาจารย์ให้เสร็จทันเวลา.....					
22.	ข้าพเจ้าอ่านหนังสือทุกประเภท เมื่อมีเวลาว่าง.....					
23.	ข้าพเจ้าเข้าร่วมฟังการบรรยายเรื่องต่างๆเพื่อเพิ่มเติมความรู้ นอกจากการเรียนในชั้นเรียน.....					
24.	ข้าพเจ้าพยายามหาเวลาพูดคุยกับอาจารย์นอกชั้นเรียน.....					
25.	ในชั้นเรียน ข้าพเจ้าพยายามมีส่วนร่วมในการเรียนให้มากที่สุดเท่าที่ จะสามารถทำได้.....					
26.	ข้าพเจ้าชอบทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน.....					
27.	ข้าพเจ้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท.....					
28.	ข้าพเจ้าทบทวนบทเรียนกับเพื่อนๆเมื่อมีเวลา.....					
29.	ข้าพเจ้าเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตร.....					
30.	ข้าพเจ้าทำงานที่อาจารย์มอบหมายโดยไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง..					
31.	ข้าพเจ้าพยายามค้นหาคำตอบในเรื่องที่ข้าพเจ้าสนใจ.....					
32.	ข้าพเจ้าพยายามนำสิ่งที่เรียน ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง.....					
33.	ข้าพเจ้าตั้งใจเรียนอย่างสม่ำเสมอทุกวิชา.....					
34.	ข้าพเจ้าชอบทำข้อสอบประเภทที่ต้องคิดวิเคราะห์.....					
35.	ข้าพเจ้าเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้เสมอ.....					
36.	ข้าพเจ้ามีสมาธิในขณะที่เรียนหรืออ่านหนังสือ.....					
37.	ข้าพเจ้าไม่ทำงานแบบจับจดทิ้งๆ ขว้างๆ.....					
38.	ข้าพเจ้าไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านจนเสียงาน.....					
39.	ข้าพเจ้าสนใจเรื่องใดก็ตามที่ข้าพเจ้าเรียนรู้สิ่งนั้นๆอย่างตั้งใจ.....					
40.	ข้าพเจ้าแบ่งเวลาให้กับการเรียนมากกว่าทำอย่างอื่นในแต่ละวัน.....					
41.	ข้าพเจ้าพร้อมที่จะเรียนรู้เสมอ.....					
42.	ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะไม่ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน.....					
43.	ข้าพเจ้ามุ่งมั่นกับการเรียนอย่างสม่ำเสมอ.....					

ข้อที่	ข้อความ	ปฏิบัติ มากที่สุด (5)	ปฏิบัติ มาก (4)	ปฏิบัติ ปานกลาง (3)	ปฏิบัติ น้อย (2)	ปฏิบัติ น้อยที่สุด (1)
44.	ข้าพเจ้ามั่นใจในความรู้ความสามารถของตนเอง.....					
45.	ข้าพเจ้าคิดว่า การเรียนในชั้นเรียนให้ผลคุ้มค่ากับเวลา.....					
46.	ข้าพเจ้าคิดว่า การเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ดีควรเกิดจากความร่วม มือระหว่างอาจารย์และนักศึกษา.....					
47.	การเรียนเรื่องยากไม่เป็นปัญหา ถ้าหากว่าเรื่องนั้นน่าสนใจ สำหรับข้าพเจ้า.....					
48.	ข้าพเจ้าหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่องของงานที่ตนทำเพื่อนำมา ปรับปรุงแก้ไข.....					
49.	ในการปฏิบัติภารกิจ ข้าพเจ้าพิจารณาข้อบกพร่องของตนเอง แล้วแก้ไขทุกครั้ง.....					
50.	เมื่อมีปัญหาเรื่องการเรียนข้าพเจ้าขอให้ผู้ช่วยแก้ไข.....					
51.	ข้าพเจ้าสามารถวินิจฉัยด้วยตนเองได้ว่าต้องการเรียนรู้เรื่องใด เรื่องหนึ่งเพิ่มเติมหรือไม่.....					
52.	ข้าพเจ้ากำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนอย่างชัดเจน.....					
53.	เมื่อมีข้อสงสัยในสิ่งที่เรียนข้าพเจ้าจะพยายามค้นหาคำตอบด้วย ตนเอง.....					
54.	ข้าพเจ้าเชื่อว่า คนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต.....					
55.	ข้าพเจ้าเห็นว่า ปัญหาเป็นสิ่งที่ท้าทายมากกว่าเป็นสัญญาณให้ หยุดทำ.....					
56.	ข้าพเจ้าเห็นว่า คนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้หลายวิธี.....					
57.	ข้าพเจ้าเห็นว่ายิ่งเรียนมากก็ยิ่งพบกับสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้น.....					

ที่ ศธ 0519.12/6195

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

/9 สิงหาคม 2546

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาสมคิด โครธา นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์เรื่อง “การใช้ข้อธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชาติ สุธรรมรักษ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัจฉรา วัฒนาณรงค์ เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยขอให้พระนิสิตปริญญาดริ ชั้นปีที่ 1-4 คณะพุทธศาสนา จำนวน 69 รูป คณะครุศาสตร์ จำนวน 89 รูป คณะสังคมศาสตร์ จำนวน 77 รูป และคณะมนุษยศาสตร์ จำนวน 93 รูป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตอบแบบสอบถามการใช้ข้อธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในระหว่างเดือนสิงหาคม 2546

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ พระมหาสมคิด โครธา ได้เก็บข้อมูลในการทำปริญญานิพนธ์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์นภาพร หะวานนท์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ มือถือ 06-9027838

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจแบบสอบถาม

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

- 1.ชื่อ-สกุล ศาสตราจารย์พิเศษ จ๋านงค์ ทองประเสริฐ
ตำแหน่งงาน ราชบัณฑิต ประเภทปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. ชื่อ-สกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ
ตำแหน่งงาน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 3.ชื่อ-สกุล พระมหาชะเอม สุวีโร
ตำแหน่งงาน หัวหน้าภาควิชาบาลีและสันสกฤต
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 4.ชื่อ-สกุล ดร.จารุวรรณ สกุลคุ
ตำแหน่งงาน อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- 5.ชื่อ-สกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อ้อมเดือน สดมณี
ตำแหน่งงาน สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- 6.ชื่อ-สกุล ดร. ชลวิทย์ เจียรจิตต์
ตำแหน่งงาน อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคผนวก ค

คำอำนาจจำแนกของแบบสอบถามเป็นรายชื่อ

ค่าอำนาจจำแนกของแบบสอบถาม

ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1.	2.545
2.	2.833
3.	3.336
4.	3.336
5.	3.941
6.	2.930
7.	3.079
8.	3.344
9.	1.750
10.	4.423
11.	2.303
12.	3.278
13.	4.526
14.	4.183
15.	2.183
16.	4.298
17.	6.495
18.	4.103
19.	5.277
20.	3.934
21.	5.496
22.	4.634
23.	3.822
24.	5.663
25.	4.264
26.	4.212
27.	1.820
28.	4.780
29.	3.886
30.	3.563
31.	6.180
32.	3.694

ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
33.	2.443
34.	2.897
35.	5.556
36.	2.561
37.	3.952
38.	4.010
39.	4.222
40.	5.473
41.	3.017
42.	3.235
43.	3.344
44.	3.340
45.	3.546
46.	7.091
47.	6.189
48.	4.639
49.	5.785
50.	4.170
51.	4.588
52.	3.089
53.	4.427
54.	1.846
55.	2.833
56.	2.429
57.	3.120

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	พระมหาสมคิด โครธา
วันเดือนปีเกิด	30 มกราคม 2518
สถานที่เกิด	จังหวัดสงขลา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	วัดบ้านทุ่งเสรี แขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2535	นักธรรมเอก
พ.ศ. 2543	เปรียญธรรม ๖ ประโยค
พ.ศ. 2543	พธ.บ. วิชาเอกพระพุทธศาสนา (เกียรตินิยมอันดับสอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มี.ค. 2547	กศ.ม.(การอุดมศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ